

Yirminci Asra Girerken Rusya ve Rusların Türklere Yaklaşımı

Memet Yetişgin*

Özet: Yirminci asra girerken Çarlık Rusya dünyanın en büyük devletlerinden biridir. Aşırı merkezîyetçiliği, yayılmacı emelleri ve modernleşme çabaları dikkate değerdir. Hanedanın kutsal ve dokunulmazlığına dayalı mutlakîyet idaresi, farklı milletleri asimile ederek Ruslaştırma politikaları ve Ortodoksluğun tüm Rus tebaa için tek din yapılması gayretleri resmî çevrelerin ve çarlık hükümetinin ana hedefleriydi. Ancak, batıdaki devrimci ve değişimci çevrelerden etkilenen, Rusya'daki ekonomik, sosyal ve kültürel geriliğin sıkıntılarında bıkan geniş Rus kitleleri merkezi hükümetin aksine farklı arayışlar içerisindeydi. Rusya bir yandan dış ilişkilerde yayılmacı büyük devlet anlayışı sergilerken, diğer taraftan içeriden gittikçe artan ayrılıkçı ve devrimci çevrelerin baskısına maruz kalmaktaydı. Böylece yirminci yüzyıla, geniş topraklar üzerinde hâkimiyet kurmuş olan Rusya, eski kurumlarının varlığını sürdürme çabası ile devrimci çevrelerin arzuladığı düzen anlayışının çatıştığı kargaşa ortamında girmiştir.

Rusların Türklere yönelik geleneksel davranışları yirminci asır başlarında da devam etmektedir. Osmanlı Devletini bölüp parçalama ve stratejik yönden önem verdikleri yerlere sahip olma politikalarını sürdürürken, Rusya içerisindeki Türklerin asimile edilmesine çalışmakta, onlara medeniyette, kültürel gelişmede ve aydınlanma yolunda yeterli destek vermeyerek geri bırakmaktaydı. Tüm olumsuz durumlara rağmen imparatorlukta Türkiye Türkler kültürel gelişimleri ve siyasî haklar için mücadele ediyorlardı.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu, Ruslar, Rusya, Türk Dünyası, Türkler.

Giriş

On dokuzuncu asır boyunca Rusya birçok bölgede yeni yerler elde ederek genişlemesini sürdürmüştür. Uzak Doğu'da Pasifik Okyanusu'na ulaşmış, hattâ burasını aşarak 1866'da Amerika Birleşik Devletlerine sattığı Alaska'yı müstemlekesi içerisine katmıştır. Türkistan'da 1864'ten 1881'e kadar yaptığı savaşlarla son bağımsız Türk Hanlıklarını ve Türkmenleri yenmiş, geniş toprakları ilhak ederken, Buhara ve Hive Hanlıklarını kendisine bağımlı devlet-

* KSÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / KAHRAMANMARAŞ
memyet@yahoo.com

çıklar haline sokmuştur. Osmanlı Devleti'ne yönelik baskıcı ve yayılcı politikalarını sürdürmüş ve birçok savaş –1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı– yapmıştır. Bu savaşlar sonunda doğuda Kars, Ardahan ve Batum'u ele geçirmiş, Avrupa tarafından ise Baserabya dâhil Romanya sınırına kadar yerleri ilhak ederken, Balkanlar üzerinde nüfuzunu kuvvetlendirmiştir.

Avrupa'nın büyük devletleri arasında yer alan Rusya on dokuzuncu asır boyunca Avrupa'daki tarihi gelişmelerde önemli roller oynamıştır. Önceleri Fransız Devrimi'nin ve I. Napolyon'un yol açtığı savaşlara katılmış, 1812'de Napolyon Bonapart'ın Rusya'yı işgalini geri püskürterek Paris'e kadar askerî işgallerde bulunmuştur. 1815'te Viyana Kongresi ile oluşturulan ve genellikle Fransız Devrimi'nin yol açtığı değişimi tersine döndürmek olarak algılanan Avrupa düzeninin şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Avrupa'nın en kalabalık kara ordularına sahip olması, sıcak denizlere inme politikası ve yayılcı emellerinden dolayı Avrupalı büyük devletlerle, özellikle de İngiltere, hem Yakın Doğu'da hem de Orta Doğu'da rekabete girişmiştir. Asrın sonunda sıcak sulara ulaşamamışsa da Türkistan ve Karadeniz'e iyice yerleşmiştir.

Çarların tahtta kaldıkları süreler göz önüne alındığında Rusya on dokuzuncu asır boyunca başarılı bir seyir izlemiştir. Dönemin çarlarının hepsi de mutlak idareden taviz vermek istememişleridir. Dinî yönü ile I. Aleksander (1801-1825), baskıcı kişiliği ile I. Nikola (1825-1855), reformcu kimliği ile II. Aleksander (1855-1882), Ruslaştırma politikaları ile III. Aleksander (1881-1894) ve son çar ünvanı ile II. Nikola bu dönemde Rusya'yı yönetmiştir.

Yirminci Asra Girenken Çarlık Rusyası

Yirminci asra çarlık idaresi altında giren Rusya dünyanın en geniş topraklarına sahip ülkelerden birine, kalabalık ve etnik-dinî yönden çeşitlilik gösteren nüfusa, Avrupa'nın büyük devletleri arasında sayılsa da teknik-teknoloji ve modernlikte Avrupa'nın gerisinde kalan bir gelişmişliğe, dış politikada yayılcı anlayışa, iç siyasette kuralcı ve baskıcı bir geleneğe ve ekonomik yönden Avrupa'ya bağımlı olan bir yapıya sahip devlet idi. Osmanlı Devleti'ne yönelik ilişkilerinde Boğazlar ve azınlıklar konusu ile özellikle ilgilenmekte ve müdahaleci bir tutum içerisinde bulunmaktaydı. Rusya içerisindeki Türk toplumlarını kontrol altında tutmaya çalışmakta, bunun için ise bir yandan eritme politikaları uygularken, diğer taraftan bu toplumların kendi geleneksel ve durağan yapısını koruyarak bunların sistem için tehdit olmasını en aza indirmeye çalışmaktaydı.

Çarlık Rusyasının son döneminde hükümlerlik süren çarlar genellikle uzun yıllar Rusya'yı yönetseler de devletin yıkılmasını önleyememişlerdir. 1855'te

reformcu çar olarak bilinen II. Aleksander (1855-1881) tahta çıkmış, onun 1881’de kökleri on dokuzuncu asır ortalarında “sosyal ve entelektüel hareketliliğin doğurduğu, Kırım Harbi’nin yenilgisi ile güçlenen, 1880’lerin başlarında en güçlü konumlarına çıkan, bir doktrin tarafından organize olmuş bir birlikten ziyade geniş çaplı radikal hareketleri” temsil eden (Berlin 1865: 1) popülistler (narodnikler) tarafından öldürülmesi üzerine de “çok kaba ve cahil bir kimse” olan (Kurat 1993: 359) III. Aleksander (1881-1894) çar olmuştur. Son çar II. Nikola 1894’ten 1917’ye devleti yönetmiştir. II. Nikola “kısmi entelekte” sahip, siyasetten ve hükümet işlerinden yeterince anlamayan, “Dar görüşlü, önyargılı” bir kimse idi ve “kendince ‘gerçek Rus’ olarak görmediği hiç kimseye itibar etmezdi” (Ascher 2004: 2). III. Aleksander dönemi “otoritelerin imparatorluğun yüz yüze kaldığı problemleri çözmede son şanslarının olduğu bir dönemdi.” Ancak, “Onlar bunu yapamadılar. 1890’ların ortasından itibaren sosyal, politik, etnik ve dinî gerginlik çığ gibi büyüdü ve üstesinden gelinmez krizler doğurdu. Yirminci asrın başlarındaki devrimci karmaşa Romanov mutlakiyetini mezara gömdü” (Polunov 2005: 174). III. Aleksander gibi gelenekçi ve tutucu bir zihniyete sahip olan Rusya’nın son çarının en yakınında Kostantine Pobedonostsev, Sergei Witte, Peter Stolypin gibi ileri gelen devlet adamları devlet idaresinde ve siyasette etkili olmuşlardı.

Rus devlet adamları devlete ve “Tanrının yeryüzündeki gölgesi” olarak algılanan çarlarına karşı oldukça bağlıydılar. Bunda sadakatin ve “kulluğun” devlet kademelerinde aşama sağlamada etkin rolünün ve bu bağlamda da üst görevlere gelmede çoğunlukla “kişisel başarılarından ziyade çarların şahsi tercihlerinin” etkili olduğu kabul edilmiştir (Polunov 2005: 158). Devrin devlet adamlarından Sergei Witte ve Peter Stolypin “resmî-tutucu-yenilikçi” olarak tanımlanırken, Pobedonostsev kökten statükocu ve derin otokrasi yanlısı bir tutucu idi. II. Nikola “mürteci” Pobedonostsev’in gözetimi altında büyümüştü ve “zayıf karakterli, başkalarının tesirine çabuk kapılan, şahsi teşebbüsü olmayan bir kimse idi.” (Kurat 1993: 364). “Basit bir zekâyâ ve sıradan davranışlara sahip” II. Nikola “hayatı boyunca mutlakiyetin Rusya için üstünlüğüne ve gerekliliğine” inanmıştı (Kohn 1957: 56). Pobedonostsev’in “Halk iradesine dayalı parlamentarizm çağımızın en büyük yalanıdır” sözüne uygun olarak Çar II. Nikola da, Çar Korkunç İvan gibi, “Rus yöneticileri hiç kimseye karşı sorumlu değildir” demekteydi (Halpern 1954: 102).

1861’de serflik müessesesini ortadan kaldırarak reformcu çar ünvanını alan II. Aleksander ülkenin Kırım Harbi (1853-1856) ile kaybettiği prestiji yeniden kurtarmaya çalışmış ve Rusya’nın Türkistan ve Uzak Doğu üzerinde yayılmasını teşvik etmiştir. Onun devrinde İtalyan ve özellikle Alman birliklerinin

doğmasında etkili olan “pan” akımına bağlı olarak Rusya’nın “büyük ağabeyliği” altında Slavları bir çatı altında toplamayı amaçlayan “panslav” politikalar ön plana çıkmıştır. Panslav düşünceler önceden felsefî ve edebî cereyanlara dayalı “slavyanofil” düşüncesinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bünyesindeki Slavların ayrılıkçı isteklerinden ve bu isteklerin Rusya içerisinde yaygın destek bulması ile siyasî bir hüviyet kazanmıştır. Böylece “dinî ve ruhani” duyguların birleştirdiği “slavcıların” politik ve siyasî bir aşamasını belirten “panslav” fikirler Chomyakov, Kiriyeveski, Katkov, İvan ve Kostantine Aksakov kardeşler tarafından bir ideoloji haline getirilmiştir. “Panslav” fikri, Nikola Danilevsky’nin *Russia and Europe, an Inquiry into the Cultural and Political Relations of the Slav World and of the Germano-Latin World* (1869) adlı eserinde genişçe bahsedilmiş ve tarihî anlamı kazandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre “Bizans-Rus” kültürünün batıdaki “Alman-Latin” kültürüne üstün olduğu ilkesi savunulmuştur. Çarlık mutlakiyeti ve Rus milliyetçiliğine dayanan panslav fikirler gittikçe daha mutaassıp “Rusçuluk” akımına dönüşmüştür. Panslavcılar “Rusların zaferle çıkacağı Avrupa ile Rusya’nın kaçınılmaz savaşının” yaşanacağına inanmışlardır (Kohn 1957: 45, Kurat 1993: 343-345).

Panslavcıların devletin merkezîyetçi, otoriter ve mutlakiyet yapısının korunmasına yönelik korumacı kaygıları, güçlü bir Rusya öncülüğünde uluslararası kazanımların kolay elde edilmesi, Rus Devleti’nin dünya genelinde emperyalist mücadelenin yaşandığı bir dönemde yayımlıcaılıkta başarılı bir dünya gücü olma amacını taşımaktaydı. Çarlık Rusyası’nın var olan büyük gücünü daha da büyütme, bunu yaparken dışarıdaki kendilerine benzer dinî ve etnik yapıları çıkarlar doğrultusunda harekete geçirmek düşüncesi panslavcılar için hâkim düşünce olmuştur. Rusya’nın ağabeyliğinde tek bir Slav devleti için tüm Slavları bir araya getirmek hevesi güçlü şekilde kendisini göstermiştir. Birçok panslavist devlet adamı yetişmiştir: aralarında Kont İgnatiev, General Cherniaev ve General Skobelev bulunmaktadır. Panslav fikirleri savunanlar Rusya’nın devletçi idealine, Rus çarının gücünün korunmasına, Rus devletinin merkezîyetçi ve güçlü kalması ve devletin öncülüğünde harekete geçirilen geniş Rus kütlelerinin Rusya’nın iç ve dış gelişmelere karşı mücadelesinde başarılı çıkmasına hizmet etmesi amaç ve umutlarını taşımışlardır.

Oysa Çarlık Rusyası’nın son dönemi çetin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasî, etnik ve askerî olayların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Rusya’da panslavcıların kutsal olarak gördükleri bir hanedan etrafında daha merkezîyetçi ve daha güçlü bir merkezî devlet isteyenlerin sayısı, insanî hakların, ekonomik durumların, yaşam kalitesinin geliştirildiği ve güçlendirildiği bir devlet özlemi içerisinde olanlardan daha az olmuştur. Batıda sosyal, siyasî,

kültürel ve ekonomik hayatı kökünden etkileyen Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi, milliyetçilik akımları ve sosyalist hareketler gibi devrimler ve yenilikçi-değişimci hareketler Rusya üzerinde etkili olmuş, Rusya içerisinde ciddi sosyal, ekonomik, politik, kültürel, siyasî ve entelektüel gelişmelere katkıda bulunmuştur. Rusya'da birçok devrimci ve hükümet karşıtı örgütler kurulmuştur. Bu örgütlerin saldırı ve eylemleri Rus Hükümeti'nin işleyişini zora soktuğu gibi toplumun kargaşa içerisinde kalmasına yol açmıştır. Hükümetle örgütlerin savaşı Çarlık Rusyası'nın son yıllarının önemli gelişmelerine yön vermiştir.

III. Aleksander, tutuculuğu, Rus olmayan milletleri Ruslaştırma politikaları, kilise-devlet anlayışının yönetimde etkinliğini artırma gayretleri ve mutlakiyetin güçlenmesine yönelik çabaları ile tanınan aşırı tutucu bir çar olmuştur. Ona politikalarında yardımcı olacak devlet adamları bürokrasinin üst kademelerinde yer almıştır.

Döneminin en etkili isimlerinden birisi Rus kilisesi işlerine bakan müessesenin (Holy Synod) başında bulunan Kostantine Petrovich Pobedonostsev idi. Çarlık Rusyası'nda kilisenin halk üzerindeki etkili konumu ve çarların da kiliseyi kontrol etmedeki gücü göz önüne alındığında Pobedonostsev'in önemi daha belirginleşmekteydi. Pobedonostsev, "parlamenter demokrasi, basın özgürlüğü ve hukukun üstünlüğünü" reddetmekle birlikte kendisini "sıradan insanların vazgeçilmez şampiyonu" ilan etmişti (Kohn 1957: 49). III. Aleksander'ın tek devlet (çarlık), tek millet (Rus) ve tek din (Ortodoksluk) görüşünü ve Rusçuluk siyasetini destekleyen, farklı milletleri Rus potası içerisinde eriterek Ruslaşmalarını ve Ortodoks mezhebini seçmelerini sağlayan politikalara Pobedonostsev ile birlikte yazar Tolstoy, koyu panslavist Katkov gibi kimseler destek vermişlerdi (Kohn 1957: 49, Kurat 1993: 360-361). Pobedonostsev'e göre Rusya'nın kurtuluşu geleneksel kurumların korunması, çarların otoriter gücünün devamı, kilise-devlet dayanışmasının sürekliliği, toplumun dinî-gelenekçi bir çizgide kalması ile mümkündü. Pobedonostsev Moskova Üniversitesinde hukuk eğitimi almış, profesörlüğe yükselmiş, II. Aleksander (1855-1881) döneminde devlet kademesinde üst görevlere gelmişti.

Birçok broşür, yazı, kitap kaleme alan Pobedonostsev "*caesaropapist ve traditionalist*" olarak tanınmıştır. 1880'den 1905'e kadar Senato Yüksek Yargıcı (Over-Procuror of the Holy Synod) olan Pobedonostsev, bu görevde iken kendisine bakanlar kuruluna katılma hakkı verilmiştir. Bu dönemde Rusya'da o "en etkili, tek kişi" olarak bilinmektedir (Kohn 1957: 50). Çabalarının başında tutucu bir hükümeti sürdürmek, kilisenin gücünü artırmak, kilise ve tutucu çevrelerin ortak desteği ile çarların otoriter gücünü destekle-

mek gelmiştir. Basında sansür uygulamasını destekleyen Pobedonostsev, reform hareketlerine de karşı çıkmıştır. 1881’de İçişleri Bakanı “Loris-Melikov anayasası”nın ilan edilmesini isteyen II. Aleksander’ın öldürülmesi üzerine, III. Aleksander’ın bu anayasayı ilan etmesini engellemiştir. Pobedonostsev’e göre anayasal haklar yersiz idi ve batıda “özgür irade mevcut değildi,” oyları “dalavere yoluyla elde eden” kimselerden oluşan “parlamentar despotizm” bulunmaktaydı. Rusya’da dinin verdiği güce ve otokrasinin adaletine dayanan bir yönetim yeterli idi. Pobedonostsev’in müdahalesi içişleri bakanının istifa etmesine, yeni içişleri bakanı olarak da tutucu ve panslavist bir kimse olan N. P. Ignat’yev’in seçilmesine yol açmıştır. Ancak, Ignat’yev’in, gidişatın bir devrimi doğurabileceği tehlikesine karşı çarı uyarması ve bunu önlemek için ise temsili bir meclisin açılmasına yönelik tavsiyeleri Pobedonostsev tarafından sonuçsuz bırakılmıştır. Pobedonostsev Ignat’yev’in görevden alınmasını sağlamış ve “güçlü yönetim” ilkesi ile devamda karar kılmıştır. 1881’de geçici olarak üç ay için uygulanan ve resmî görevlilere suçlu gördükleri kimseleri mahkemeye sevk etmeden ceza verme yetkisi tanıyan “geçici polis rejimi” Pobedonostsev sayesinde 1917’de Çarlığın yıkılmasına kadar sürekli bir hal almıştır. III. Aleksander’dan sonra tahta çıkan II. Nikola’nın liberal eğilimlerini de eleştiren Pobedonostsev, Rus toplumunun bir avuç entelektüel ve küçük bürokrasi elinde “sorumsuz” yığınlar olduğunu, bunlara gösterilen gevşekliğin büyük sorunlara yol açacağını, bunun önlenmesi için ise gerekenin güçlü ve disiplinli bir idare tesis etmek olduğunu savunmuştur (Kohn 1957: 51, Adams 1965: 44-47).

Rusya imparatorluğunun “kültürel ve ruhani kurumlarının yalnız Rus milliyetçiliği ile Ortodoks kilisesi olması gerektiğine inanan” Pobedonostsev Ukrayna, Beyaz Rusya ve Litvanya dillerinin konuşulmasını ve bu dillerde kitap basımının yasaklanmasını istemiştir. Dahası, bu ülkelerde Rus öğretmenler dışında öğretmen çalıştırılmasına karşı çıkmıştır. Ona göre “Rusya homojen tek bir bloktan” meydana gelmeli, ülkede tek din, tek dil, tek kanun ve tek hükümdar hâkim olmalıydı (Kohn 1957: 51).

Pobedonostsev’in tutucu, değişmez ve güçlü yönetim düşüncesi 1905’de Japonya ile yapılan savaşın ağır sonuçları ve gündün güne güçlenen hükümet karşıtı örgütlerin eylemleri ile geçerliliğini büyük oranda yitirmiştir. 1905’te yayınlanan bir *ukaz* (ferman) ile temsili bir meclis kurulması dile getirilmiştir. Buna rağmen Pobedonostsev “tüm Rus toplumlarının temsil edildiği bir meclisin, kendilerine kaderin gönderdiği ölümcül bir hediye” olacağını belirtmiş, “bunun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini” söylemiştir. Ancak, 17 Ekim 1905’te güçleri genişletilmiş bir “Devlet Meclisi–Duma” açılmış, Pobedonostsev de görevinden uzaklaştırılmıştır (Adams 1965: 48).

Rusya'nın yirminci asır başlarındaki önemli devlet adamlarından birisi S. I. Witte idi. O, memuriyette ve özel işlerde geniş tecrübeye sahipti ve 1889'da Maliye Bakanlığı bünyesinde demiryollarına bakan bölümün başına getirilmişti. "Parlak fikirli ve aşırı gururlu" Witte 1892'den 1903'e kadar Rusya'nın Maliye Bakanı olarak görev yapmıştır. "Mutlakiyet rejimini en yüksek hükümet şekli" sayan ve kralın her zaman "bilge ve sorumluluk sahibi" olduğuna inanan Witte, Rus tutucu ve mutlak idaresinin devamı için modernleşmeye ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir (Adams 1965: 49). "Ekonomide millî sistemi" savunan Witte, "merkezi ve diktatörce bir kontrol, doğru planlanmış gelişmeci bir ekonomiyi doğurur" düşüncesine inanmıştır (Kohn 1957: 53). Witte, "Endüstri sermayeyi doğurur; sermaye yatırımları ve öğrenme aşkını yükseltir; ve bilgi, şirketler ve sermaye birlikte yeni endüstriler doğurur. İşte sonsuz ekonomik hayatın dönüşümü..." şeklinde belirtmiştir (Witte 1965: 53).

Modernleşme ve makineleşmeye önem veren Witte hızlı değişim yanlısı bir devlet adamıdır. Yabancı sermayeyi cesaretlendirmiş, ülkede altın standardına geçilmesine çalışmış, yerli sanayinin gelişmesi için ithalat ürünlerine yönelik yüksek gümrük uygulamasını savunmuştur. Bu politikaların yükü ise özellikle köylü ve sabit gelirliye çektirilmiş, yüksek fiyatlarla mal alan bu kesim tütün, petrol ve şeker gibi ürünlerin yüksek dolaylı vergilerini de ödemek zorunda kalmıştır. Devletleştirme politikasına öncülük eden Witte, yirminci asır başlarında Rus devletinin demiryollarının üçte ikisine, geniş topraklara, petrol sahalarına, ormanlara ve metal üretim fabrikalarına sahip olmasını sağlamıştır. On bir yıllık maliye bakanlığı döneminde Witte Rusya'yı dünyanın beşinci büyük endüstriyel devleti haline getirmiştir. Demiryollarının uzunluğu ikiye katlanmış, kömür üretimi 1890'da 183 milyon *pood* (bir *pood* yaklaşık 18 kilogram) iken 1900'de 671 milyona *pood*'a yükselmiştir. Aynı dönemde demir ve çelik üretimi 8.6 milyon *pood*'dan 75.8 milyon *pood*'a çıkmıştır. Pamuk ipliği üretimi de ikiye katlanmıştır. Ancak, kişi başına düşen millî gelir Batı Avrupa'nın çok gerisinde kalmaya devam etmiştir (Ascher 2004: 5). Fakat köylülerin fakirleşmesi, şehirlerde işçi sınıfının doğuşu, işçilere siyasî haklar tanıma konusunda ayak diretilmesi devrimci düşüncelerin güçlenmesine yol açmıştır. İlk organize işçi grevleri 1890'da görülmeye başlanmıştır (Kohn 1957: 53-54).

Çarlık Rusyasının son dönemine damga vuranlardan birisi Stolypin idi. Peter Arkadiyevich Stolypin 1862'de toprak aristokrasisinden gelen bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Değişik görevlerden sonra 1906'da içişleri bakanlığına atanan Stolypin Duma'ya ve devrimcilere karşı duruşu ile çarın gözüne girmiş ve aynı yıl başbakan atanmıştır. Stolypin'in ulaşmak istediği önde gelen hedefler arasında otokrasiye karşı olan devrimci ve liberalleri sindirmek

ve sivil düzeni sağlamak; seçilmiş bir meclisin hükümet işlerine yardımcı olmasını gerçekleştirmekle birlikte monarşinin devamını garantilemek; Rusya'yı modern bir devlet haline getirmek–bunun için köylüleri *mir*'den kurtarmak, geleneksel toprak sahipliğinden uzaklaşmak, vatandaşlık haklarını köylüler ve başka etnik gruplar için genişletmek ve sosyal kanunlar için hükümetin aktif çalışmasını sağlamak; etnik ayrımcılık yaparak Rus olanların siyasî, ekonomik ve sosyal yönlerini geliştirmeye öncelik vermek; ve içeride düzeni sağlayabilmek için saldırgan olmayan bir dış siyaset izlemek– bulunmaktaydı (Ascher 2001: 391). Devrimcilere karşı çarın tahtını kurtarmada gözüpek davranan Stolypin, Rusya'da çok sayıda insanın ölümü ile sonuçlanan teröre karşı mücadele etmişse de Kasım 1905 ile Ekim 1906 yılları arasında 3611 hükümet görevlisi teröristlerce öldürülmüştür (Strakhovsky 1965: 60-61). Mutlakıyetçi ve baskıcı yönetimin devamı için çaba göstermiş olan Stolypin 12 Eylül 1911'de gizli polis olarak çalışmış bir Yahudi olan Mordka Bogrov tarafından vurulmuş ve bundan beş gün sonra hayatını kaybetmiştir.

On dokuzuncu asır biterken Rusya'da geziler yapmış, yerinde gözlemlerde bulunmuş ve notlar almış olan Julian Ralph, *Harper's New Monthly Magazine*'de (1898: 3-10) yer alan "The Czar's People" başlıklı makalesinde Rusya ile ilgili ilginç ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Buna göre Rusya dünya karalarının yüzde yedisine ve toplam yüzeyinin de yüzde yirmi altısına sahip "büyük bir çiftlik" görünümünde dünyanın en geniş ülkesi idi. 119 milyonluk nüfusa sahipti ki bunun büyük kısmı Avrupa'nın "en cahil, en kaba ve en az kararlılık gösteren" köylü kısmı idi. Köylülerin "entelektüel kapasitesi kendi köylerinin, aile çiftliklerinin veya çalıştıkları yerin" ötesini pek geçmemektedir. Her yerde gerilik gözleniyordu. St. Petersburg halkın geneli tarafından istenmeyen "sunî ve Avrupa taklidi" bir şehirdi. Moskova "bir Avrupa şehri için ümit kırıcı" idi. Odessa ise "oldukça canlı, modern bir ticaret ve *kosmopolitan* başkentti." Nijni-Novgorod hariç tüm diğer şehirler "az veya çok, ilkel, pejmürde, pis, yerli, *Asiatic*" idi. "Şehirler, şehirlerin görüntüsü, halkı ve halkın davranışları Avrupalılığa benzememektedir." Baskı ve bezdirici kontrol her yerdedi. "Bir Rus ile bir Amerikalının şehirlerarası dolaşımında bir fark yoktu. Rusya hükümeti her Rus vatandaşı için kendi şehrinin dışına çıktığında ve geri döndüğünde pasaport istemektedir." Ülkede jurnalcılık ve polis baskısı kendini oldukça ağır hissettirmektedir. Hükümet üyeleri dışındakilere politika konuşmak yasaklanmıştı. Rus hükümetine yönelik baskı ve değişim "davranışlarında ve giyimlerinde Avrupalı tarzı gösteren" az bir kesimden gelebilirdi. Rusya'nın her yerinde "ümitsizce fakir milyonların görüntüsü" görülmektedir. Rusların her kesiminin ortak ve en iyi tarafları ise "alçak gönüllü" ve yardımsever olmalarıydı. Her yerde "gülümseyen, dostça ve arkadaşça yüzler" görmek mümkündür.

Rus Dış Siyaseti

Dış siyasette Rusya'nın geleneksel ve süreklilik gösteren belli başlı bazı politikaları vardır ki bunlar yirminci asır başlarında da önde gelmektedir. 1480'de Altın Ordu devletinden bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusların sürekli yayılmacılık politikası izlediği bir gerçektir. Rus yayılmacılığı kendi ana yaşam alanları olan Karpедыa'dan Kuzey ormanlarına doğru uzanan denizlerden uzak bölgeden başlayarak öncelikle denizlere ulaşmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda hem batıdaki Katolik devletlerle ve hem de doğu ve güneydeki Müslüman Türklere ve İranlılarla savaşlar yapmışlardır. Batıda Baltık Denizi'ne ulaşmak, batılı devletlerin medeniyet seviyesine varmak amacına yönelik Rus yayılmacılığı, doğuda Karadeniz'e ulaşmak ve doğudan gelecek tehlikelere karşı genişlemek amacına yöneliktir. Müslümanları genellikle düşman gören Ruslar, Karadeniz ve Balkanlar üzerinde Ortodoksluk, Slavlık ve Panslavlık politikaları güderek, sıcak denizlere inme amacına yönelik siyasî, ekonomik çıkarlar ve toprak kazanımları peşine düşmüşlerdir. Rusların Sibirya ve Türkistan üzerindeki yayılmacılığı on altıncı asır son çeyreği içerisinde Rus Kazaklarının öncülüğünde başlamış, kolay ve bol kazanımlı olmuştur. Öyle ki bu yayılmacılık on dokuzuncu asrın ortalarında bu bölgeleri ve Pasifik'i aşarak Amerika kıtasındaki Alaska'yı kapsamış, Kaliforniya'ya kadar uzanmıştır (Yetişgin 2007: 671-702). Rusların yayılmacılık hedeflerinin son halkasını sıcak denizlere–Akdeniz, Basra ve Hint Okyanusu–ulaşmak amacı oluşturmaktaydı (Calchas 1901: 125).

Yirminci yüzyıla girerken on dokuzuncu asrın doğurduğu sosyal, siyasî ve askerî gelişmeler Rusya'da derin bunalımlara yol açmıştır. Fransız devriminin siyasî sonuçları ile sanayi devriminin ekonomik sonuçları öncelikle Avrupa'yı ve genelde dünyayı kökünden değiştirirken (Hobsbawm 1962: 3, 52, Rudhart 1986: 2-3), sosyalist, liberal, Darwinist ve benzeri hareketler Avrupa hükümetlerini ve halklarını derinden etkilemiştir. Bu dönemde Avrupa nüfusu hızla artmış, sanayileşme sonucu toplu üretim çok gelişmiş, emperyalist yayılmacılık hızlanmış, askerî teknolojilerdeki ilerlemeler ile bu gelişmeler birleşince Avrupa'da büyük sorunlar ve kutuplaşmalar ortaya çıkmıştır (Neil 1970: 162). “Tanrılar ve geçmiş, devrin işadamları ve buhar makinesi önünde güçsüz” (Hobsbawm 1962: 52) diye anılan bir dönem–yeni emperyalizm–yaşanmıştır.

Bu dönem Uluslararası ilişkilerde sert realist anlayışın yaşandığı bir dönemdir. Emperyalist yarış, silahlanma, modernleşme, makineleşme ve “hayatta kalma” yarışının sınır tanımaz dinamizminin çok canlı bir zaman dilimidir. Rusya “reformcu” Çar II. Aleksander ile 1861'de serfliği kaldırmış, orduyu yeniden düzenlemiş, Karadeniz'in kuzeyinde, Kafkaslarda demiryolları açtı

döşetmiştir. III. Aleksander ve II. Nikola döneminde Türkistan ve Sibirya üzerinde demiryolları ve telgraf ağları kurulmuştur. III. Aleksander “panslavik ideolojiyi” savunmuş ve her şeyin “Rusçası’ni” istemiştir. Aşırı milliyetçi ve Ruslaştırma taraftarı olan III. Aleksander “Her olayda yapılması gereken Rusya’nın ihtiyacını ve Rusya’nın yararını düşünmektir” ve “Sadece saf millî ve Rus politikalar izlemek zorundayız” ifadeleriyle uluslararası ilişkilerinde de tamamıyla Rusya’nın faydasını amaçlamıştır (Jelavich 1964: 190). “Modası geçmiş ve yarı-doğulu III. Aleksander mutlakiyeti dönemin ekonomik gelişmeleri ile keskin zıtlık göstermektedir. Bu dönemde daha ziyade askerî modernizasyon amacına yönelik modern kapitalizm ve endüstriyel ekonomi Rusya’ya taşınmıştır.” Teknik, teknolojik ve endüstriyel gelişmede düzenli bir gelişmeye sahip olan Rusya’da “toplam endüstriyel değer 1871’de 541.000.000 *ruble* iken bu rakam 1912’de 6.000.000.000 *ruble*’ye yükselmiştir” (Kohn 1957: 52-53).

1870’lerin başlarında İtalyan ve Alman birliklerinin sağlanması Avrupa siyasetinde olduğu kadar dünya siyasetinde de etkili sonuçlar doğurmuştur. Bu yeni devletler, özellikle Almanya, askerî gücü, modernliği ve dinamizmi ile Avrupa’nın geleneksel “güçler dengesi”ni büyük ölçüde etkilemiştir. Bismarck’ın akılcı ve çıkarıcı olduğu kadar “kompleks ve on parmağında on marifet” siyaseti, II. Wilhelm’in 1888’de tahta çıkması ve Bismarck’ın 1890’da görevinden istifası ile yerini “daha saldırgan, yayılcı ve emperyalist dış politika” anlayışına bırakmıştır (Fulbrook 1990: 135-137).

1878 Berlin Anlaşması öncesi Rusya 1856’da Paris Barışı ile kısıtlanmış hissettiği Karadeniz’in silahsızlığı ilkesini, 1870’te Fransa ile Prusya arasında cereyan eden savaşın Prusya lehine sonuçlanması, bunun Avrupa dengesini bozması, Rusya’ya isteklerini elde etme fırsatı vermiş, 1871’de Londra’da Paris Barışına katılan devletler arasında bir konferans toplanarak, Karadeniz’in tekrar tersane yapımına ve savaş gemisi bulundurulmasına açılması kararlaştırılmıştır (Uçarol 2000: 310-311).

Almanya 1870’de Fransa karşısındaki askerî ve diplomatik kazanımını sağlam temellere oturtmak için Avusturya ve Rusya ile iyi ilişkiler kurma ihtiyacı doğrultusunda 1872’de Avusturya, Rusya imparatorları ile Almanya bir araya gelerek “Üç İmparatorlar Birliği”nin kurulmasını sağlamıştı. 1879’da Avusturya’nın Balkan politikasında Rusya ve ayrılıkçı Slavlara karşı güvensizliği İkili İttifak’ı doğurmuş, Fransa’nın 1881’de İtalya’nın göz diktiği Tunus’u ele geçirmesi ise İtalya’yı İkili İttifak bloğuna itmiştir (Armaoğlu 1999: 352). 1882’de Avusturya, Almanya ve İtalya “Üçlü İttifak”ı gerçekleştirince Rusya kendisini tehdit altında görerek Fransa’ya yaklaşmıştır. Dahası, Alman imparatoru II. Wilhelm’in 1889 ve 1898’de Osmanlı Devleti’ni ziyaret etmesi, Al-

man generali Von der Goltz'un Osmanlı Ordusu'nu eğitmesi ve Alman ticarî ve ekonomik kurumlarının Yakın Doğu'da çıkarlar peşinde olması, bir başka deyişle Almanya'nın bölgedeki ihtirasları Ruslar ile İngilizleri yakınlaştırmıştır (Vucinich 1955: 89).

Berlin-Bağdat demiryolu hattının imtiyazlarını elde eden Almanların Osmanlı Devleti'ne yönelik kendi politikaları mevcuttu. Birliklerini geç kurmanın ve coğrafi keşiflerden zamanında yeterince yararlanamamanın doğurduğu zayıflığı telafi etmek isteyen Almanlar kendileri için yeni yerler ve koloniler kurma peşine düşmüşlerdir. Afrika'daki müstemlekelerinin kolonileştirmeye elverişli olmaması nedeniyle Almanlar için Anadolu ve Osmanlı topraklarının cazibesi artmıştır. Almanların amacı "Alman halkının gücüne ve ihtiyacına uygun topraklar" üzerinde koloniler kurmak olmuştur (Barton, July 1918: 2-3). Rusya'nın ise böyle bir gelişmeye taraf olması söz konusu değildi çünkü eskiden beri Boğazlar ve Anadolu üzerinde ihtirası vardı. Amacı sıcak denizlere inmekti. Almanya'nın araya girmesi bu amacın hâsil olmasını önleyebilirdi.

1891-1892'de Rusya'da baş gösteren kıtlık ve ekonomik bunalımın aşılmasında Fransız sermayesi ve yatırımları etkili olmuş, Fransa'nın yardımı ile Rusya ekonomik bunalımdan çıkabilmiştir. Rusya gittikçe Fransız ekonomisinin ve siyasî emellerinin etkisi altına girmiştir. Karşılıklı anlaşmalarla 1894'te Rus-Fransa ittifakı şekillenmiş, Almanya'ya karşı bu iki yayılmacı devlet birlik oluşturmıştır (Kurat 1993: 363).

Almanya ve Avusturya-Macaristan devletlerinin hem Balkanlarda ve hem de Orta Doğu'da ekonomik, siyasî çıkarlar ve toprak peşinde olması Rusya'nın geleneksel "Ortodoks hamiliği", "slavcılık" ve "panslavcılık" politikaları ile perdelediği yayılmacı hevesleri ile çatışmaktaydı. Pangermen düşüncesi de panslav düşüncesinin doğmasına katkı sağlamıştı. 1880'lerde birçok Rus ileri gelen asker ve devlet adamı gelecekte Slavlarla Germenlerin büyük bir savaşa tutuşacağını düşünmekteydi. "Beyaz General" olarak bilinen, Kont Ignatiev ve Aksakov kardeşler gibi panslavcı kimselerle aynı fikri savunan, General Skobelev, Gök Tepe'nin işgalinin yıl dönümünde yaptığı konuşmada "geleceği şekillendirecek ve kaçınılmaz olan" Germen-Slav mücadelesinden bahsetmişti (*The Times*, 8 Mart 1882). Panslav ideoloji Çarlık Rusyasının son dönemlerinde Rus politikalarını etkilemeye devam etmiş, *Ruskiy Vestni* ve *Moskovskiye Vedomosti* editörü Katkov gibi kimselerin sürekli yazıları ile gündemde kalmıştır. Katkov, Rus çıkarları bağlamında panslav ideolojiyi desteklemiştir (Morrison 1968: 422).

Rusların İngiltere ile ilişkileri on dokuzuncu asır boyunca sürekli gergin mücadele ortamında geçmiştir. Rusya'nın sıcak sulara-Akdeniz ve Hint Okyanusuna- inme politikasını kendi ekonomik, ticarî ve askerî çıkarlarına aykırı

bulan İngilizler, buna karşı hem Yakın Doğu'da Osmanlı üzerinde ve hem de Orta Doğu'da Türkistan üzerinde rekabete girmiştir. Bu bağlamda İngilizler Osmanlı toprak bütünlüğüne yönelik politikalar peşinde giderken, Türkistan'da Afganistan ve İran'ın Rus hâkimiyetine girmesini engellemiştir. Jelavich'e göre Ruslar hiçbir zaman Hindistan'a ciddi bir saldırıda bulunmayı düşünmemişlerdir. Bunu yapacak güç ve kapasiteden yoksun bulunmaktaydılar. Her şeyden önce İngilizlerle denizlerde mücadele edecek ölçüde bir deniz güçleri yoktu. Amaç Hindistan'a saldırır görünerek başka yerlerdeki dış politika hedeflerine ulaşmaktı (Jelavich 1964: 201). Bu yüzden Ruslar Osmanlı Devleti'ne, Balkanlara ve Avrupa'ya yönelik politikalarında İngiltere ile zıtlışıklarında Orta Asya üzerinden Hindistan'ı tehdit etmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Türkistan Genel Valisi General Kaufman'ın 30.000 kadar Rus kuvvetini Afganistan sınırına konuşlandırması ve Rusların Afgan başkenti Kabul'de diplomatik entrikalar içinde olması bu politika hedefinin gerçek ortamda desteklenmesine yönelik idi. Dolayısıyla, İngilizler 93 Harbi sırasında daha az etkin kalmışlar ve 1878'de Afganistan'ı aynı yüzyıl içerisinde ikinci kez işgal etmişlerdir (Yetişgin 2000: 208-209).

On dokuzuncu asır sonlarında geçmişin “maceracı” Fransasının yerini alan Almanya'nın tehditkâr bir şekilde emperyalist yarışa girmesi ve özellikle Berlin-Bağdat demiryolu projesini Kuveyt'e kadar uzatma düşüncesi Ruslar kadar İngilizleri de kaygılandırmaya başlamıştır. Aynı zamanda Lord Beaconsfield'in “Russophobe” (Rus-düşmanı) liberal hükümetinin 1880'de “Russophile” (Rus-seven) Gladstone hükümetine yenilmesi, Rusya'nın İngiltere için tehdit olma özelliğini zayıflatmıştır (Calchas 1901: 1031-1032).

1870'te Fransa'nın Almanya'ya yenilmesi Rusya'yı birçok noktada etkilediği gibi askere alma geleneğini de etkilemiştir. 1874'te çıkarılan bir yasa ile her Rus erkek 21 yaşına gelince ya dört yıl orduda ya da sekiz yıl donanmada askerlik yapmakla yükümlü kılınmıştır. Zaten dünyanın en kalabalık ordularına sahip olan Rusya bu yasa ile yeni güç kazanmıştır (Polunov 2005: 158). Önde gelen Rus devlet adamlarının hem düşüncede ve hem de eylemde destek verdiği panslav ideoloji de Batı nazarında Rus tehdidini derinleştirmiştir. Avrupa ile yaklaşan “kaçınılmaz” mücadeleye, Avrupa medeniyetinin son bularak Rus medeniyetinin onun yerini alacağı fikrine ve Rusya'nın “insancıl” yayılmacılığına –buna göre batı insanları köleleştirmekte ve duyarsız yapmakta, Rus yayılmacılığı ise onları özgürleştirmekteydi– inanan panslavcılar, Rus yayılmacılığını “insancıl” bir zemine oturtmuşlardı. Bu düşünceyle panslavistler “Avusturya-Macaristan ve Türk imparatorluklarındaki Slavları özgür kılma kutsal misyonuna inanmışlardı.” 1879'da Almanya ile Avusturya-Macaristan arasında imzalanan İkili İttifak (Dual Alliance) büyük oranda kendisini panslavların tehdidi altında hisseden Avusturya-

Macaristan'ın Alman desteğine muhtaç olmasının bir sonucu idi (Kohn 1957: 46, 48).

Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı kendi ekonomik ve müstemele siyasetine uygun bulan İngiltere Kırım Savaşı öncesi Çar I. Nikola'nın İngiliz Elçisi Sir Hamilton'a sarfettiği "İngiltere ile Rusya bir olur karar verirse ötekiler (diğer büyük devletler) hiçbir şey yapamaz" sözlerini fırsat sayarak Osmanlı Devleti'ni parçalama fikrine karşı çıkmış hattâ Osmanlı Devleti'ni bu savaşta desteklemiştir. Ama asrın sonlarında Ruslar hâlâ Osmanlı Devleti'ni parçalamak niyetindeydi. Ancak şimdi karşılarında İngiltere'den ziyade Almanya durmaktaydı. "Doğu meselesi"ni bir "vuruşta" çözecek anlaşma artık İngiltere ile Rusya arasında değil de Almanya ile Rusya arasında yapılabildi. Dönemin en can alıcı dış siyaset gerçeği, "Adriyatik'ten Basra Körfezi'ne uzanan Türk İmparatorluğunun kaderinin Almanlar ile Slavların ya anlaşmaları ya da çatışmaları sonucu belirlenecek" olmasıydı. Almanların Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri oldukça genişti. Almanca İstanbul'daki tüccarlar arasında en fazla konuşulan dil haline gelmişti. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in amacı Anadolu'yu "moral olarak ilhak etmekte." Bağdat Demiryolu projesinin Almanya için ulaşacağı son hedef Anadolu'nun Almanlar tarafından "kolonize" edilmesiydi (Calchas, July 1901: 127-129).

Yirminci asra girilirken Rusya; yayılmacı emellerini tatbik için modernize olmak, askerî gücünü geliştirmek, dış devletlerle anlaşmalar yaparak bloklar içerisinde yer almak, iç sorunlarını örtmek için dış politikada saldırgan bir tutum izleyerek halkının dikkatlerini dışa yöneltmek, Osmanlı Devleti'ni tasfiye etmek, Türk Boğazlarına hâkim olarak sıcak sulara inmek, Orta Asya ve Uzak Doğu'da yeni yerler ele geçirerek hem dünya ticaretinde ve hem de sıcak sulara ulaşan diğer coğrafyalar üzerinde egemenlik tesis etmek gibi hedeflerin peşindeydi. Rusya'yı aşırı emellerinde frenleyen İngiltere ile rekabeti olsa da bu dönemde Almanya ile rekabeti daha etkin bir konuma gelmişti. Osmanlı ve Türk Dünyası ile ilişkilerinde saldırgan, yayılmacı ve rencide edici bir tavır takınmıştı. Ruslar için Osmanlı "Avrupa'nın Hasta Adamı" konumundaydı. Rusya'daki Türk toplulukları ise siyasî bağımsızlıklarını kaybetmiş, kendi kültürel, dinî ve sosyal yapılarını zaman içerisinde kaybetmeye yüz tutmuştu. Kaybettikleri değerler yerine Ruslarınkini almaya zorlandıkları bir ortam içerisinde düşmüşlerdi.

Çarlık rejiminin son yıllarında resmî çevrelerce politik hedef olarak seçilen, içeride Ruslaştırma politikaları ile dışarıda aşırı yayılma eğilimi ve Rus devrimcilerinin iç ve dış meselelerin çözümüne yönelik farklı ideolojik arayışları Rus milletinin beyin sarsıntısı geçirmesine yol açmıştır. İmparatorluğun milletlere yönelik yönetim prensipleri, geniş topraklar üzerinde dağınıklık doğurur-

ken, Rus millî kimliğinin gelişmesinde ve olgunlaşmasında aksamalar meydana gelmiştir. Bir bakıma “Ruslar Rus İmparatorluğunun mağduru olmuşlardır.” Tarihin yükü Ruslara “dağınık ve az gelişmiş bir millet anlayışı” bırakmıştır (Miller 2005: 27).

Rusya’da Siyasî Düzen Arayışları

1861’de Çar II. Aleksander’ın serfliği (köleliği) kaldırmasıyla –Azarbaycan’da serflik 1870’te kaldırılmıştır (Devlet 1999: 23)– Ruslar sınıfsız bire toplum görünümü kazanmıştı. Rusya’nın gidişatını olumlu gören yaklaşımlara göre Rusya doğru yoldaydı. Buna göre on dokuzuncu asır kapanırken sınıf farklılıkları kalkmış, Rus sosyal yapısı “yönetenler ve yönetilenler” olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. Bu iki sınıfın ilişkisi “efendi ile köle şeklinde olmayıp baba ve çocuk” ilişkisine benzemekteydi. Rusya ekonomisi hem yer altı ve üstü kaynakları hem de insan gücü ile büyük bir potansiyele sahipti. Moğol sınırına kadar “her şehir elektrik ışığı, tramvay, lüks oteller ve ‘medenî zevklerin’ alınabileceği opera evleri ve balo salonları gibi imkânlarla bezenmişti.” “Muhteşem” Sibiryaya ve Hazar ötesi demiryolları yolcuları uzak diyarlara, Çin sınırına kadar ucuza taşımaktaydı. Rus Hükümetinin “gelişmeci aksiyonu” insanlara yön vermekte ve “yeni bir ruh” doğurmaktaydı (Speaker, 1902: 461). Oysa gerçekte ülkenin içerisinde sefalet, açlık, tedirginlik, gerilik ve kargaşa hali her yerde görülmekte, birçok siyasî oluşum bu sıkıntılardan faydalar sağlayarak köklü değişimler yapmak için örgütlenmekte, eylemlerde bulunmakta ve bu yolda mesafe kaydetmekteydi.

Avrupa’da on sekizinci asırda yoğunlaşan devrimci hareketlerin, özellikle de 1789 Fransız Devriminin, Ruslar üzerinde büyük etkileri olmuştur. “Eleştirel düşünebilen bireyselleşmiş Ruslar” Fransız Devrimini derinlemesine çalışmış ve edindikleri bilgileri geniş tabana yaymaya gayret göstermiştir. 1905 Devrimi öncesi birçok “iyi bilinen” Rus entelektüeli ve düşünürü –Herzen, Bakunin, Kropotkin, Lavrov, Plekhanov ve Helfand– analizleri ve yaklaşımlarıyla Rus halklarını etkilemiştir. Rusya’daki devrimci çevrelerin toplum üzerindeki etkisi gelişerek sürmüştür, Sosyal Devrimciler (SR) kurdukları etkili iletişim yolları ile ülkenin her köşesine seslerini duyurmuşlardır (Preobrazhenskii 2006: 295). Toprak istekleri ile sürekli ayaklanma içerisinde olan “saf” köylülerin ayaklanma nedenleri arasında genellikle devrimci çevrelerin propagandaları etkili olmuştur (Ascher 2004: 140).

Yirminci asra yaklaşırken, Çarlık Rusyasına karşı eylemlerini yoğunlaştıran birçok siyasî örgüt ortaya çıkmıştır. Genellikle bu örgütler Batı Avrupa karşısında Rusya’nın ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik geriliğinden şikâyetçi olmuş ve farklı beklentiler içerisinde bulunmuşlardır (Ascher 2004: 4). Rusya’da faaliyette olan örgütlerin en önemli eylemlerinden birisi 1881’de

Çar II. Aleksander'ın arabasına konulan bombanın patlaması ile çarın hayatını kaybediştir. Rusya'nın karşılaştığı ve hükümeti etkilemeye çalışan siyasî akımlar içerisinde Halkçılar (Populists-Narodniki), Marksist gruplar, liberaller ve aşırı otokrasi taraftarı “resmî-tutucular” bulunmaktaydı (Adams 1965: viii). Norodnikler “bir siyasî parti değildi ve belirgin bir doktrinleri de yoktu, fakat yaygın radikal hareketleri savunan” kimselerdi. Kökleri 1820'lerdeki “Dekambrist”lere, 1830 ve 1840'lı yıllardaki Herzen ve Belinski hareketlerine dayanmaktaydı. Popülistler “kendi hükümetlerini ve sosyal yapılarını eskimiş, barbar, aptal ve sıkıcı bulmaktaydı. Hayatlarını bunların kökten yok edilmesine adanmışlardı.” Amaçları “sosyal adaleti ve sosyal eşitliği” sağlamaktı (Berlin 1965: 1-3). Kurat (1993: 344)'a göre “Halkseverler” (Narodničestvo-Populizm) hareketi Lavrov tarafından Rusya'ya özgü bir sosyalist hareket haline getirilmeye çalışılmıştı. Avrupa'da sosyal eşitsizlik ve sınıflar ayrılığına dayalı doğan sosyalizmin Rusya'da dayandığı temel, Rus köy hayatıydı. Rus köylüsünü “idealize” eden ve köylülerin oluşturduğu ve köylüleri siyasî, sosyal ve ekonomik bir bütün olarak algılayan “mir” teşkilat esaslarını sosyal devlet anlayışının temelini yerleştiren bir siyasî akımdı.

Sosyalist, batıcı, anarşist ve Marksist görüşler Rus örgüt mensupları arasındaki yaygın ideolojik görüşlerdi. Bunlar arasında Nihilistler ayrı bir yere sahipti. Bu grup Marksist görüşe dayanmakla birlikte müspet bilgilerle tabii ilimlerin dışında var olan ahlâk anlayışını, idare sistemini ve sosyal yapıyı reddetmekteydi. Bu akım Rus sosyalizminin temellerini attığı gibi Rus aydınları arasında Marksist düşüncenin yayılmasına katkıda bulunmuştu (Kurat 1993: 343). Rus M. A. Bakunian (1814-1876) önceleri popülist iken sonradan Proudhon'un etkisi ile anarşist olmuştu. 1872'de Marks'ın *Kapital*'i Rusçaya çevrilince Marksizm Rusya'da yayılmaya başlamıştı. Soylu bir aileden gelen G. V. Plekhanov (1856-1918) Marksizm'in yayılmasında etkili olmuştu. 1883'te “Sosyal Demokrat”un partiyi kuran Plekhanov'un az sayıda katılımcısı vardı, ama V. I. Ulyanov (Lenin) katılması ile parti etkinliğini artırmıştı.

Lenin 1870'te Volga vadisindeki Simbirsk (Ulyanovsk) şehrinde, asiller sınıfına ulaşmış bir çiftçi çocuğu olarak doğmuştu. Muhtemelen Tatar kanı taşıyordu. Büyük kardeşi Aleksander Petersburg Üniversitesinde öğrenci iken “Halk İdaresi” (Halkçıların tedhişçi kolu) örgütü içinde yer almış, 1887'de III. Aleksander'a karşı bir suikast girişimi ile suçlanarak asılmıştı (Kohn 1957: 55). Bu olayın da etkisi ile devrimci bir yol seçen Lenin, Marx ve Engels'in eserlerini okumuş, diyalektik materyalizmi benimsemiştir. Kazan Üniversitesine devam etmiş, ancak ihtilalci olması gerekçesiyle buradan atılmıştır. Petersburg Üniversitesinde ise hukuk eğitimi almıştır. 1897'de Sosyal Demokrat parti içerisinde ihtilalci suçlaması ile Sibirya'ya sürülmüş ve daha sonra buradan Avrupa'ya gitmiştir. Avrupa'da ihtilalci fikirlerini geliştiren

Lenin Sosyal Demokrat Partinin yayın organı olan *İskra*'yı (Kıvılcım) çıkar-
mıştır.

Önemli simaları arasına girdiği Sosyal Demokratların 1903 kongresinde parti merkezini mutlak otoritesini savunan ve tam bir Marksist devrim yanlısı olan Lenin'in başını çektiği Bolşevikler, az bir farkla, Martov'un başını çektiği Menşevikler karşısında başarı sağlamıştır. Bolşevikler hiçbir şekilde liberal veya başka bir grupla işbirliğine gitmek istemeyerek direk "işçi sınıfı egemenliğine dayalı" sosyalist bir devrimi amaçlarken, Menşevikler sosyalizme gitmeden önce liberallerle birlikte "demokratik cumhuriyet" kurulabileceğini kabullenmişlerdir. Aşırı merkezizetçi, az sayıda lider kadronun öncülüğünde, devrim için doğru zamanın gelmesini bekleyen Bolşevikler gizli olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Kohn 1957: 58-59).

1881'de II. Aleksander'ı öldüren Norodnikler 1902'den itibaren Sosyal Devrimciler (Sosyal-Revölüsyoner-SR) adı altında ileri gelen devlet görevlilerine karşı suikastlar düzenlemişlerdir. 1902'de İçişleri bakanı Sıpyagin bunların kurşunu ile can vermiştir. Böylece yirminci asır başlarında Çarlık rejimi Marksist, sosyalist, liberal ve popülist gruplarca yıkılma amaçlı planlı ve örgütlü bir mücadeleye maruz kalmıştır (Kurat 1993: 367-369).

1861'de serflik sisteminin ortadan kaldırılması ile birlikte dört milyon köylü işsiz kalarak geçimini şehirlerde ve fabrikalarda aramaya çıkmıştır. Köylüler 1906'ya kadar "Köy Komünlerine" bağlı kalmak zorunda kalmıştır. Ziraî üretimdeki gerilik, mekanik yetersizlik, toprak dağılımındaki dengesizlik Rus köylüsünü sürekli ezmekteydi. Şehirlerdeki işçilerin durumu da kötüydü. Uzun çalışma saatleri, düşük gelir, örgütlenme yasakları ve daha birçok olumsuzluklar nedeniyle hayatlarından memnun değillerdi. Sanayinin Petersburg, Moskova ve belli başlı yerlerde kümelenmesi işçi eylemleri için elzem bir ortam oluşturmaktaydı. Dahası Rusya, burjuvazinin oluşmadığı ve dolayısıyla demokratik geleneğin gelişmediği bir yerdi. Kendi sermayesi ile yatırım yaparak öncülük eden zenginler yok gibiydi. İşçiler ya yabancı sermayenin ya da devletin işçisi idi. Hal böyle olunca da köylü ve işçilerin içersine düştükleri kötü durum onları devrimciler için kolay kıskırtılır bir kitle haline getirmekteydi (Green 1994: 9-10).

Rus hükümetinin ülke içerisindeki "çatışmacı ortamı ve ekonomik geriliği" giderici düzenlemeler ve yenilikler yapmak yerine emperyalist yayılma peşinde koşarak, içerideki sıkıntıyı dışarıdaki kazanımlar ile aşmaya çalışması Rusya için daha büyük sıkıntılar doğurmuştur. Rusların bir yanda yeni emperyalist yarış içerisinde özellikle uzak doğuda yayılmacı politikalar üretmesi, askerî modernleşmeye ve silahlanmaya öncelik vermesi çarlık Rusyası'nın sonunu hazırlayan gelişmeler olmuştur. Dönemin Rus hükümeti saldırgan ve yayıl-

macı dış siyaset izlediği bir dönemde tuhaf bir şekilde “dünyada silahsızlanma” politikalarına da öncülük etmiştir. İlk “uluslararası silahlanmayı azaltma” konferansı Rusya’nın öncülüğünde Hollanda’nın Lahey (The Hague-La Haye-Den Haag) şehrinde 1899’da yapılmıştır. İkincisi de yine Rusya’nın öncülüğünde aynı yerde 1907’de tekrarlanmıştır. Ancak, her iki atılımda da somut bir kazanım elde edilemediği gibi dönemin savaşlarında Ruslar etkin rol oynamışlardır (Kohn 1957: 62).

1905 Rus-Japon Savaşı

Dünya’daki emperyalist ve yayılcı devletler içinde en başarılı iki devlet başta gelmektedir: İngiltere ve Rusya. Yayılcılık İspanya ve Portekiz’in 1480’lerde yoğun olarak giriştikleri coğrafi keşiflerle başlamış olsa da on altıncı asrın ikinci yarısından itibaren Hollanda, on yedinci asırdan itibaren de İngiltere ve Fransa müstemele kazanımında İspanya ve Portekiz’i geçmişlerdir. Çar I. Petro (1682-1725)’nun batılılaşma ve modernleşme çabalarına bağlı olarak yükselen Rusya Avrupa ve Asya’da karalar üzerinde genişleyerek geniş bir imparatorluk olmayı başarmıştır. Yirminci asra geldiğinde asırlardır süren yayılcılığın gerçek şampiyonları Büyük Britanya ve Rusya olmuştur. İngiltere “üzerinde güneşin batmadığı” bir imparatorluğa kavuşurken, Rus imparatorluğu tek parça ve dünya karalarının altıda birini kapsayan bir büyük devlet haline gelmiştir.

Rusların 1891’de başladığı “Transsibirya” demiryolları projesi Rus topraklarının Asya üzerindeki güvenliğini, yönetim kolaylığını amaçladığı gibi uzak doğuda zengin müstemelekeler kazanma amacını da taşımaktaydı. Tarihi zenginliği ile Batı’nın her zaman ulaşmak istediği Çin’den pay almak isteyen Ruslar Japonlarla rekabete girmişti. Japonya 1850’lerden itibaren ülkelerini sömürgeleştirmeye çalışan yabancılara karşı mücadeleye başlamıştı. “Barbarlar dışarı, İmparator tahtına” sloganı ile Meiji (Işık) reformcuları 1867’de Meiji İmparatorunu tahta çıkarmış ve “göz kamaştırıcı modern gelişme” çağını başlatmışlardı (Esler 1992: 565). Meiji döneminde (1867-1912) modernleşme yolunda olağanüstü başarı gösteren ve yayılcı devletler safına geçen Japonya, Rusya’nın doğudaki ihtiraslarına set çekmeye aday idi. Rusya ise Uzak Doğu’daki ihtirasları için tüm gayretiyle çalışmaktaydı. 1878’de Berlin Konferansı’nda “diplomatik yenilgi” nedeniyle Yakın Doğu’da Bizans’ı gerçekleştirme hayalinden uzaklaşmış, 1891’de Kraliyet veliahdı II. Nikola’nın Uzak Doğu’yu ziyareti ile bu bölgede, Çin üzerinde ve kendi “tarihi misyonuna” uygun olarak eski “Moğol başkentinde” bir imparatorluk kazanımı peşine düşmüştü (Kohn 1957: 62-63).

Japonlar 1894-95’te Çin ile yaptıkları savaşta göz kamaştırıcı başarılar elde ettiler ve Şimonoski Anlaşmasını (1895) imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Çin

Kore'yi, Mançurya'da Liaotung yarımadasını ve Port-Arthur'u Japonya'ya bırakmak zorunda kaldı. Japonya Formoza (Tayvan) adasını da aldı. Ancak, Rusya ve batılı devletler Japonya'nın kazanımlarını kendi çıkarlarına uygun görmeyerek kendi nüfuz bölgelerini oluşturma hesapları yapmışlardır. Sonuçta Rusya, Almanya ve Fransa'nın müdahalesi ile Port-Arthur ve Kore Japon nüfuzundan çıkarılmıştır (Merriman 1996: 945). Rusya'nın hızlı bir modernleşmeye ihtiyacı olduğunu belirten ve bu gerçekleşirse ilerlemenin önündeki engellerin kalkacağına inanan (Ascher 2004: 4) Maliye Nazırı Witte'nin gayretleri ile Mançurya üzerinden Vladivostok limanına ulaşacak bir "Doğu Çin Demiryolu" projesi imtiyazını Çin 1896'da Rusya'ya vermiştir.

1900'de Çin'de yabancı nüfuzuna karşı patlak veren Boxer ayaklanması Batılı devletlerin ortak müdahalesi ile bastırılmış, ayaklanma sonunda Çin batılılar tarafından nüfuz bölgelerine ayrılmıştır. Liaotung yarımadası, Port-Arthur Rusya'ya düşmüştür. Rusya burada demiryolu imtiyazı kazandığı gibi buradan hareketle Kore'yi de ele geçirmek istemiştir. Japonlar, dört yıl önce kendilerine verilmesine engel olan Rusların Port-Arthur'u almalarına "iğrenerek" yaklaşmışlardır (Kohn 1957: 64).

Ruslara karşı savaşmaktan başka bir çözüm görmeyen Japonlar 1902'de İngiltere ile bir anlaşma yapmış, 1904'te de Rusya'ya karşı savaş ilan etmişlerdir. Savaşın başında Ruslar Japonları kolaylıkla yeneceklerini tahmin etmiş olsalar da Japon orduları hem karada hem denizlerde Rus ordu ve donanmasını ağır yenilgilere uğratmıştır. Savaş sırasında 400.000 kadar kayıp veren Ruslar barış için Amerikan Başkanı Theodore Roosevelt'in arabuluculuğunu kabul etmiş, 1905'te Portsmouth'ta yapılan anlaşma ile Rusya işgal ettiği Şakalin adasının yarısını Japonlara terk etmeyi ve Mançurya'yı boşaltmayı kabullenmiştir. Ayrıca Port Arthur ve Liaotung Japonlara bırakılmıştır (Kurat 1993: 371, Merriman 1996: 946, Kohn 1957: 64-65).

Duma'nın Açılması

Yirminci asır başlarında Rusya'da değişim ve yenilik yanlısı güçlü bir istek mevcuttu. 1905 devrimini yapanların "devrimciler, hainler ve Yahudiler" olduğu muhaliflerin görüşüydü. Aslanan, Witte'nin belirttiği gibi, daha geniş sebeplerin doğurduğu bir devrimdi (Halpern 1954: 103). Halkın geniş destek verdiği değişim isteminin doğurduğu bir sonuçtu. Duma'nın açıldığı gün binlerce insanın heyecanla birbirine sarılarak "af" ve "özgürlük" isteyen sözleri, sevinç gösterileri devrimin popüleritesini ortaya koymaktaydı (Ascher 2004: 132).

Rus tarihinde yenilik yapma fikri çok gerilere gitse de, 1905 ve 1917 değişimleri köklü yeniliklerdi ve birer devrimdi. Her ikisinin de oluşmasına yıkıcı bir savaş, derin sosyal ve ekonomik sorunlar, beceriksiz çarlar ve yenilik

yapmaya azimli kimseler yol açmıştı. Dahası, Rusya 1861’de serfliği kaldırmış, fakat gelişmeleri kontrol etmede ve yakalamada başarısız olmuştu. 1905 ihtilaline giderken Rusya’da iki ana siyasî akım mevcuttu: tutucular ve halkçılar. Tutucular arasında Çar II. Nikola da bulunmaktaydı. Bu gruplar da kendi içerisinde farklı alt gruplara ayrılmaktaydı. Tutucu ve gelenekçi olan kalabalık ve çok milletli Rusya’yı en alt seviyedeki işlere kadar imparatorluk bürokratları ile idare etmeye çalışmaktaydı. Rus hükümeti muhalefetten korkmaktaydı. Muhalif grupları susturmak için bir yandan her türlü yayına –kitap, dergi, gazete– sansür uygularken, diğer taraftan gizli polis teşkilatı her türlü “zararlı” görülen kimseyi iç sürgün ve hapis cezasına çarptırmaktaydı. Ancak bu önlemler hiçbir zaman etkili olmamaktaydı, çünkü memurlar ve polis teşkilatı bozulmuş, rüşvet ve adam kayırma had seviyeye çıkmıştı. 1905 öncesi genel işçi eylemleri ve başkaldırıları sıklaşmıştı. Petersburg’da 22 Ocak 1905’te yaşanan işçi eylemleri kanlı bastırılmış, yüzlerce eylemci öldürülmüştü. “Kanlı Pazar” olarak tarihe geçen ve hafızaları derinden etkileyen bu olay 1905 devriminin ilk önemli adımı sayılmış, hükümete karşı düşüncenin derinleşmesine ve eylemlerin artışına yol açmıştı. Hükümet, işlerinin normal seyrine girmesini sağlayamaz bir durumdaydı. Polislere, özellikle de üst düzey polis görevlilerine karşı saldırılar sıklaşmış, hemen hemen her gün bir polis müdürü veya amiri öldürülür olmuştu (Ascher 2004: 1-2, 41). Teröristler attıkları bomba ile II. Aleksander’ın oğlu Grandük Sergei’i öldürmüşlerdi. Çar II. Nikola “tüm dürüst Rus halkı”na hitap ederek bu terörist ve devrimcilerle, mutlakîyetin yanında kalarak savaşmalarını istemişti. Hükümet eliyle kurulan aşırı sağcı “Siyah Yüzler” (*Black Hundreds-Cherniya Sotni*) “entelektüellere, liberallere ve azınlıklara” yönelik sayısız saldırılarda bulunmaktaydı. Ancak, Rus halkının büyük kısmı değişim yanlısı ve devrimci grupların yanında kalmayı seçmişti (Kohn 1957: 66-67).

Sayıları 750.000’i bulan Rus Demiryolu işçileri 1905’te “Merkez Büro”yu kurarak teşkilatlanmışlardı. Merkez Büro durum elverişli olduğunda işçi eylemi yapma kararı almıştı. 1905’te başlayan işçi eylemleri kendiliğinden gerçekleşen geniş katılımlı tarihi gösterilere dönüşmüş, Rusya’da kamu hizmetleri ve devlet sistemi felce uğramıştı. Gelişmeler karşısında tedirgin olan hükümet “tutucu” ve “mutlakîyetçi” politikasını yumuşatarak, Çarın 17 Ekim 1905’te bir beyanname ile Duma’nın (Rus Parlamentosu) açılmasına yeşil ışık yakmıştır. Beyanname genel olarak her kesimde iyimser havanın doğmasına yol açmış, bununla birlikte üç siyasî ana görüş belirlemiştir. Bunlardan “17 Ekim Birliği” çarlığa sadık kalan tutucu kesimlerden oluşmaktaydı. İkinci olarak “oldukça eğitilmiş ve vatanperver” liberal ve sosyal demokrat kesimlerin oluşturduğu Anayasal Demokratik Parti, Rusça yaygın ismiyle “Kadet” bulunmaktaydı. Üçüncü olarak da sosyalist grupların oluşturduğu siyasî bir-

likler vardı. İlk ikisi gidişata uyum konusunda memnuniyetlerini bildirirken, sosyalistler, özellikle de Lenin'in Bolşevikleri, hükümete yönelik sert muhalefette ısrarcı olmuşlardır (Kohn 1957: 60, Kurat 1993: 386).

İlk Duma Nisan 1906'da ve 524 temsilci ile açılmıştı. Üyelerinin çoğunluğunu köylü ve ziraat alanında reform isteyen "solcu" temsilciler oluşturmuştu. İlk Duma'da Kadet partisi sayısal olarak 190 temsilci ve oransal olarak da %37 ile en etkili parti idi. Bu parti genellikle işçi gurubu olarak bilinen, %80'ini köylü kökenli milletvekillerinin oluşturduğu "İş Grubu" (Trudoviki) tarafından desteklenmekteydi. Yüzden fazla milletvekili resmî çevrelerin baskısından korktuğundan kendilerini hiçbir parti veya organizasyon ile tanımlamamakta, ancak Kadet'e yakınlık göstermekteydi. 60 kadar milletvekili azınlıkların haklarını korumak için "Autonomous" grup olarak örgütlenmişti. Bunlar içerisinde Polonyalılar (Kolo) 32 milletvekili ile en geniş gurubu oluşturmaktaydı. Sosyal Demokratlar 17 milletvekiline sahipti. İlk Duma'nın üyeleri arasında 25 Müslüman temsilci bulunmaktaydı. Meclis başkanlığına Kadet'lerden Profesör Muromtsev seçilmişti (Ascher 2004: 133, Kurat 1993: 392). İlk Duma "sivil özgürlükleri" koruma konusunda oldukça hassas davranmış, yüzlerce bürokrat hakkında gelen şikâyetlerle ilgili komisyonlar toplamış, hükümete karşı eleştirel bir tutum takınmıştır (Ascher 2004: 153). Ancak, toprağın köylüye dağıtımı konusunda Çarlık rejimi ile çatışınca Çar tarafından Temmuz 1906'da kapatılmıştır (Perrie 1977: 172-173).

Rusların Türk Topraklarını İşgallerine Kısa Bakış

Altın Ordu hâkimiyetinden 1480'de kurtulan Ruslar (Yakubovskiy 1992: 217-219), Moğol-Türk egemenliği altında kazanmış oldukları merkezîyetçi ve yayılmacı devlet anlayışına sarılarak Türk toprakları üzerinde yayılmacılık hareketine başlamışlardır. Rusya Korkunç İvan (1547-1584) döneminde Türk topraklarına yönelik büyük başarılar elde ederek Kazan (1552) ve Astrakan (1556) hanlıklarını ele geçirmiştir. Bu kazanımlar sonucunda Volga (İdil) vadisine yerleşen Ruslar doğuda Urallara, güneyde Hazar Denizi ve Kafkaslara dayanmışlardır. 1580'lerden itibaren Ural Dağlarını aşarak Sibiryaya içlerine akımlar yapmışlar, kolay mücadeleler sonrasında Sibiryaya Hanlığını ortadan kaldırmışlardır. Geniş steplerde serbest bir hayat yaşayan Kazakların, Moğol Kalmukları'nın baskısı sonucu Rusya'ya yaklaşması 1730'larda Rusya'nın Kazaklar üzerinde hâkimiyet kurmasına yol açmıştır. On dokuzuncu asrın ortalarına gelindiğinde Türkistan'da üç Türk hanlığı –Hive, Buhara ve Hokand– ile Türkmen boylarının bağımsız yaşadığı Türkmenistan dışındaki tüm Türk-Tatar toprakları Rus yönetimi altına girmiştir.

Türkistan'daki son bağımsız Türk toprakları buradaki Türk hanlıklarının birlik ve dayanışmadan yoksun olması, medeniyetteki geriliği, Rusya'nın Çin ve

Hindistan ticaretinde pay kapma arzusu, Orta Asya'nın zengin vahalarında yetişen pamuğun ekonomik değeri ve emperyalist rekabet çağının doğurduğu siyasî sebepler nedeniyle Rusya tarafından işgal edilmiştir. Ruslar 1860'larda başladıkları ve kolayca kazandıkları savaşlar ile önce Hokand (1866), sonra Buhara (1868) ve en son olarak da Hive (1873) hanlığını yenmişlerdir. Bu hanlıklardan Hokand hanlığının topraklarını 1877'de ilhak ederek ortadan kaldırmışlardır. Buhara ve Hive hanlıklarının topraklarından ise kendileri için stratejik ve ekonomik öneme sahip yerleri ilhak ederken, hanları 1920'ye kadar varlıklarını koruyacakları tâbi konumunda bırakmışlardır. Türkmenlere yönelik savaşlarda daha büyük zorluklarla karşılaşan Ruslar 1879'da Göktepe önünde büyük bir yenilgi tatmışlardır. Ancak 1881'de General Skobelev'in acımasız ve vahşice mücadelesi ile Göktepe düşmüş ve buradaki Türkmenlerin yaklaşık yarısı katledilmiştir (Yetişgin 2004: 234-237). Bu yenilgi üzerine güçlerini büyük oranda kaybeden Türkmenler 1884'te Merv'in savaşı Rusya'ya bağlanmasına karşı koymamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin 1470'lerden beri elinde tuttuğu Kırım ve Karadeniz'in kuzeyi, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşındaki ağır yenilgi ve 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile elden çıkmıştır. Bu zamana kadar Avrupa'da yaptığı savaşları çoğunlukla Hıristiyanlar ile meskun topraklar üzerinde yaparken, bu savaşı Türk ve Müslümanların yaşadığı topraklar üzerinde yapmak zorunda kalmıştır. Sonuçta Kırım üzerindeki "Osmanlı Sultanının idaresi katastrofik gayri-resmiliğe" dönüşmüştür (Faroqhi 2005: 115). Ruslar 1783'te Kırım'ı ilhak ederek Kara Deniz'e ulaşmışlardır. Osmanlılar Kırım'ı tekrar almak için 1787'de Rusya'ya karşı savaşa gitmişse de yenilerek 1792 Yaş Anlaşması ile yeni yerler kaybetmişlerdir.

Rusların hedefi "sıcak denizlere ulaşmak" olmuş, II. Katerina (1772-1796) döneminde Grek Projesi ile Balkanları ve İstanbul'u Türklere almak siyaseti güdülürken, I. Aleksander (1801-1825) "Doğu Meselesi" adı altında Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesini istemiştir. I. Nikola (1825-1855)'nin "Avrupa'nın Hasta Adamı" isimlendirmesine uygun olarak İngiltere ile Osmanlı Devleti'ni paylaşma teklifi İngiltere'den destek bulmamıştır. Bunun üzerine Kırım Harbi (1853-1856) ile tek başına Osmanlı mirasına konmaya kalkışmış, fakat İngiltere, Fransa ve Sardunya'nın Osmanlı Devleti yanında yer almasıyla yenilmiştir. Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında büyük başarılar elde ederek Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmıştır. Böylece yirminci asra yaklaşırken Rusya tüm Kara Deniz'in kuzeyini, Kafkasları, Türkistan'ı ve Sibirya'yı ele geçirmiş bulunuyordu.

Rusların Türk Halkların Yönelik Tutumu ve Türkistan'daki Etkileri

IV. İvan'dan itibaren üç asırdır Türklere yönelik üç asır “din değiştirmeye zorlamalar, camilerin yıkımı, zoraki yer değiştirmeler” gibi yöntemler uygulanmıştır. On dokuzuncu asırda ise Rusya'daki Türklerin dışarı ile ilişkilerine müsaade edilmeyerek, kendi “gerilikleri” içerisinde kalmalarına çalışılmıştır (Wolf 1969: 161-162). Ruslar 1867'de Taşkent merkezli Türkistan Genel Valiliğini kurarak bölgede ele geçirdikleri yerlerin idarî yapısını şekillendirmişlerdir. Taşkent Türkistan'daki Rus yönetiminin merkezi olmuş, bölgeye gönderilen çok sayıdaki Rus göçmeni “Yeni Şehir” adı verilen yerde yerleştirilmiştir. Türkistan genel valileri –Von Kaufman (1867-1882), Rozenbah, Duhovski, Saharov, Kuropatkin– buradan Rus siyasetini uygulamışlardır. Ruslar Türkistan'da “sürekli beslenen fakat hiç doymayan” bir tutum izlemişlerdir (Hayit 2004: 231).

Rusya'nın Türkistan'daki işgallerinden hemen sonra kurduğu askerî yönetim ve hayatını sürdürmesine müsaade ettiği vassal devletler göstermektedir ki Rusya başlangıçta siyasî ve askerî konulara ağırlık vermiştir. Bu bağlamda yerel yaşam tarzlarına, geleneksel ve dinî yapıya hemen müdahale etmemiştir. Bölgeye yerleşecek Rus göçmenler konusunda da sınırlamaya gitmiştir. İlk dönemlerde bölgeye giden Rusların çoğunu askerler ve idareciler oluşturmuştur. Bunların da büyük kısmı için bölge bir sürgün yeri olarak görülmüştür.

Çarlık Rusya'sının Türk topluluklarının modernleşmesini engellemesi ve Türkistan'a Rus göçlerini sınırlamadaki en önemli sebep yerli halkların batılı değişim yanlısı modern fikirlerle tanışmasını geciktirmektir. Türkmenler istisna tutulursa, Türkistan'daki halkın büyük kısmı geleneksel olarak itaate alışmış toplumlardı ve yeni kurulan Rus hâkimiyetine ciddi tehdit olmaktan uzaktı. Ruslar böyle geleneksel ve durağan bir sosyal yapının devamında kendileri için fayda görmüşlerdi. Bu nedenle bölgeye modern fikirlerin girmesini istememişlerdi. Bölgenin günlük hayatında önemli bir yeri olan pazarlar da geleneksel yapısını korumuştur (Skrine 1900: 566). Pazarlar yöre halkının sadece alış veriş yaptığı yerler olmayıp, kültürel ve sosyal hayatın şekillenmesinde etkili yerlerdi. Buralardaki değişim diğer alanlara da yansıtılabirdi. Bu nedenle kendi halinde, Rus militarist ve bozuk idaresine ses çıkarmayan bir toplum Ruslar için daha kabul edilir bir toplumdur.

Rus idaresi çarın mutlak otoritesi altında beslenen otoriter bir yapıya sahipti. Bu otoriterlik çoğu zaman gelişme ve ilerlemeye değil, var olan durumu sürdürmeye yönelikti. Yirminci yüzyıla girerken Orta Asya etnik sadeliğini ve buna bağlı olarak benlik duygusunu muhafaza etmişti. Rusya ile bütünleşmek yolunda hiçbir adım atmamıştı. Hive ve Buhara tâbi devletleri az sayıda Rus'u kabul etmişti ve Türkistan'da çoğunlukla Rus memurları ve tüccarları

bulunmaktaydı. Orta Asya nüfusunun % 90'ını Türk elementler oluşturmaktaydı. Türkistan'ın vahalar bölgesinde bu oran %97'ye çıkmaktaydı. Bölgede 1897 istatistiklerine göre toplam 10.300.000 insan yaşamaktaydı. Bunun 9.300.000'ini Türk nüfusu oluştururken, 700.000'ini Ruslar ve 300.000'ini diğer etnik gruplar oluşturmaktaydı (Pipes 1955: 295). Ancak, yirminci asır başlarında hiçbir yerde milletler Rusya'daki kadar baskı altında bulunmuyorlardı. Rus nüfusu imparatorluğun genel nüfusu içerisinde %43'ünü oluşturmuş olsa da "Rusça tek resmî dildi, hükümet okullarında, mahkemelerde ve idarî birimlerde sadece Rusça dili kullanılmaktaydı" (Kohn 1957: 68).

Ruslar 1891 tarihine kadar Ural Dağları gerisindeki Türk topraklarının yönetiminde yerli halklara sürekli daralan bir çerçeve içerisinde müsaade etmişlerdi. Yerli sultanlar, beyler ve ileri gelenler idarede kısmi etkilerini giderek zayıflayan bir oranda korumuşlardı. Ancak bu tarihte Omsk merkezli Bozkır Genel Valiliği'ni tesis eden Ruslar sultan ve beylere yer vermeksizin idarede Rusya'nın tek söz sahibi olması yolunu seçmişlerdir. Aynı şekilde vahalar bölgesindeki Türk hanlıklarını ele geçiren Ruslar 1867'de Siri Derya, Yedi Su ve Semerkand'ı ihtiva eden yerde Türkistan Genel Valiliğini ihdas etmişlerdir. Hazar ötesindeki Türkmen topraklarının ve Merv'in işgallerinden sonra ve 1890'da bu bölgeler Türkistan Genel Valiliği idaresine bırakılmıştır. Genel Valilik Rus Savaş Bakanlığına bağlanmış olsa da Türkistan Genel Valileri doğrudan Rus çarı ile muhabere edebilme ve ölüm kararlarını onaylama yetkisi dâhil geniş yetkilere sahip olmuşlardır. Türkistan yerlilerinden ancak köy muhtarları, kanallarda su işleri ile ilgilenen mirablar ve kazalardaki kadırlar idarî ve başka konularda söz sahibi olarak kalabilmişlerdir. Bunlar da Rus kaymakamların emrine verilmiştir. Rus idaresi yerli halkın dinî, sosyal ve kültürel hayatına da müdahale etmeye başlamıştır. Cami yapımı valinin onayına bağlanmış, dinî merkezler kurulması ve vakıf işleri yasaklanmıştır (Hayit 1995: 157-159). Türkistan genel valileri yerli halka yönelik "ihtişam" gösterilerinde buldukları gibi sıradan halk gibi oturarak, kımız içip, at eti yiyerek "yeni tab'alarını cidden öğrenmeye ve avlamaya ehemmiyet" vermişlerdir (Togan 1947: 240).

Bir yandan dış saldırıların -İngiliz ve Çin- olabileceği, diğer taraftan da iç ayaklanmaların yaşanabileceği korkusunu taşıyan Çarlık Rejimi her zaman Türkistan'da büyük bir ordu bulundurmıştır. Bu sayede 1916'daki büyük ayaklanmaya kadar iç ayaklanmalar zararsız seviyede kalmış, ancak Ruslarda çevre ülkelere karşı aşırı bir duyarlılık hissi müzminleşmiştir (Wheeler 1975: 192). Türkistan Rus orduları için bir "bekleme yeri" haline getirilmiştir (Wheeler 1966: 37).

Ruslar Türkistan'da eğitim sisteminin gelişimine yeterince katkıda bulunmadıkları gibi, geleneksel ve dinî eğitim sisteminin modernleşmesi için de hiçbir katkı sağlamamışlardır. Sadece halk arasında oldukça kötü karşılanmış olan “Rus-yerli” okulları ile azınlıklar için açılan okullara bazı Müslüman çocukları kabul etmişlerdir. Bu ise yerel eğitim hayatına önemli bir değişiklik getirmiştir. Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914) öncülüğünde açılan modern Cedit okullarına da hiçbir destek vermeyen Ruslar, genellikle Türkistan'da eğitimin gelişmesine katkıda bulunmamışlardır. Bölgede 1917'ye kadar okuryazar oranı yüzde iki oranında kalmış ve yüksek eğitim veren okullar açılmamıştır (Wheeler 1975: 194). Tüm Rusya'daki Türkler arasında olduğu gibi Türkistan'da da modern ve batıcı eğitim için çaba gösteren Cedit okulları sürekli engellerle karşılaşmıştır. Bir çeşit “seküler ve modernist” sistem yanlısı olan Ceditçiler hem Ruslarla ve hem de gelenekçi ulema ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (Pipes, 1955: 154).

Türk ve Müslümanlar arasında yıllarca yaşamış olan, İslam'a ve Müslüman geleneklerine hayranlık duyan, ancak “İstanbul bizim olacak” ifadesi ile Osmanlıya karşı tutumunu ortaya koyan ünlü Rus yazarı Dostoyevski, “Tüm Müslümanlar, Tatarlar ve diğerleri, ... her türlü güçlüğü yenmesini bilirler” demiştir (Futrell 1979: 18-19). İslam ve Müslümanlara karşı Rus duygu ve düşüncesi genellikle “güvensizlik” ve “güçeniklik” arasında kalmış, İslâm Dinine karşı “ilgisiz” kalmak yeğlenmiştir. Zaman içerisinde “geri” kabul edilen yerli kültür ve dininin zayıflayarak ortadan kalkacağı umulmuştur. Bu durum 1898'de patlak veren Andijan ayaklanmasına kadar sürmüştür (Wheeler 1966: 37-38).

Rusların genellikle iddia ettikleri “medenileştirme misyonu” bölgede hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Saray 2003: 75). Rusya'daki Türkler arasında hürriyet fikirleri bazı kimselerin Osmanlı Devleti ile münasebetlerinden etkilenmiştir. Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde Osmanlı Devleti'ne gelen Hokandlı Abdurrahim, Namık Kemal ve Ahmet Vefik Paşa ile görüşmüş, ülkesine döndüğünde bir mektep açmış ve “Büyük Asya” adında bir dernek kurmuştur. Genç Türklere yakın olan Azerbaycanlı Resulzade Emin “Azerbaycan Genç İnkılâpçılar” derneğini kurmuş (1904), Tekâmül gazetesinde “insanlara hürriyet, milletlere istiklâl” fikrini savunmuştur (Ülken 1992: 134).

Türkistan'a yönelik yoğun Rus göçü Stolypin'in başbakanlığı döneminde (1906-1911) yaşanmıştır. Bu göçün ve bölgeyi kolonileştirme çabasının başta gelen amacı “toprak açlığı duyan” Rus köylüsünü tatmin ederek fazla nüfusunu “daha seyrek nüfusa” sahip bölgelere dağıtmak idi. Bu dönemde bölgeye bir milyon Rus kolonici yerleştirilmiştir. Rus hükümeti göçbelerin

geleneksel topraklarını kraliyet mülkü olarak ilan etmiş ve bu yeni yerleşimcilerle “bol” toprak ve gerekli ekipmanları vermiştir. Onlara Kazak ve Kırgız köylerinden ayrı köyler inşa etmiştir (Pipes 1955: 296). Türkistan’a yönelik Rus koloni politikasının diğer bir amacı askerî yönetime destek olarak bölgedeki Rus siyasî gücünü perçinlemek ve bölgenin ekonomisini Rus ekonomisine uyumlu hale getirmektir. Bölgeye yerleştireceği göçmenler sayesinde hem ticarete ve hem de ziraatta Rus çıkarları daha fazla korunmuş olacak ve bölge daha fazla sömürülecekti. Rus tekstil sanayine hammadde kaynağı kabul edilen Türkistan pamuk ekim sahası 1888’de 68.490 *desyatın* iken bu alan 1913’te 273.396 *desyatine* çıkmıştır (Hayit 1995: 163).

Rusya’nın başlangıçtaki amacına uygun olarak pamuk üretimi cesaretlendirilmiş, 1911 yılına gelindiğinde Rus pamuk ihtiyacının yarısı Türkistan’dan karşılanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte bölgeye yerleştirilen milyonlarca Rus göçmen bölgedeki hayvan yetiştiriciliğine büyük bir darbe vurmuştur (Wheeler 1975: 196). Rusların işgallerine kadar dağ eteklerinde hububat, sulu tarlalarda sebze ve meyvecilik, geniş yarı-kurak alanlarda hayvancılık ile geçinen, buna rağmen, Zeki Velidi Togan (1947: 276-277)’a göre, “Emin hayat temin edemiyen ve mühim bir bölümü yağmacılıkla geçinen” Türkmenistan ahalisi, Rus idaresi altında “medeni hayata” geçmiştir. 1896’da Türkmen vilayetinin yıllık geliri 300 bin rubleye ulaşmıştır. Türkistan’da şehir hayatı inkişaf etmiş, “Cenubî Türkistanın beş vilâyetinde şehir ahalisi %80 artmış, memleket ‘feodalizm’den ‘ticaret, sanayi ve finans sermayedarlıkları’devrine” geçmiştir. 1912 tarihli bir istatistiğe göre beş vilâyette 387 fabrika bulunuyor, buralarda 12 bin işçi çalışıyor ve yıllık gelir 78.500.000 rubleye varıyordu.

Rusların Türkistan’daki işgalleri sırasında hanlıklarla ve Türkmenlerle yaptıkları savaşlarda hayatını kaybeden Türklerin sayısı oldukça fazla olmuştur. Savaşlardan sonra esaret ve itaat dönemi başlamıştır. Ayrıca bölge İngiltere ile Rusya arasında bir rekabet merkezi haline gelmiştir. Bu rekabet bölgenin sömürgeleştirilmesinde önemli rol oynamıştır (Sabol 2002: 588). Türkistanın tamamı Rus hakimiyetine girerken, Afgansitan üzerinde İngiliz nüfuzu kurulmuş, İran ise Rusya ve İngiltere arasında sürekli askerî, diplomatik ve ekonomik müdahalelerin yapıldığı bir bölge haline düşmüştür.

Yirminci asrın başlarından itibaren geleceğin stratejik ve ekonomik enerji kaynağı olan petrol Azerbaycan’da Bakü’de büyük miktarlarda keşfedilmiştir. Rusya bu petrolden büyük kârlar elde etmeye başlamıştır. 1872’de 6.700 ton olan petrol istihsalı 1901’de 11 milyon tona yükselmiştir (Devlet 1999: 23).

İmparatorluğun yaklaşık yarı nüfusunu oluşturan azınlıklara yönelik III. Aleksander’in “Otokrasi, Ruslaştırma ve Ortodokslaştırma” şeklinde üç ana

başlıkta toplanan yönetim anlayışı uygulanmış ve medenî haklarında kısıtlamalara gidilmiştir. II. Nikola'nın kendisi yüzde bir Rus kanı taşısa da (Moynahan 1994: 7) azınlıklara yönelik ruslaştırma politikaları devam etmiştir. Merriman'e (1996: 944-945) göre 1905'e gelindiğinde Rus nüfusu 150 milyonu bulmuş, bunun da ancak yüzde 40'ı Rus olmasından dolayı Ruslaştırma politikaları doğrultusunda büyük çoğunluk zarar görmüştür. Rusya nüfusunun yaklaşık üçte ikisini oluşturan Ortodoks dışı toplumlara din değiştirmeleri için baskılar uygulanmıştır.

Rusya bir "milletler zindanı" haline gelmiş, baskılar ve katliamlardan en fazla Yahudiler etkilenmiştir. Polonyalı, Ukraynalı, Fin ve diğer Hıristiyan azınlıklar da Ruslaştırma politikalarının kurbanları olmuştur. Leh ve Ukraynalıların kültür ve dilleri yasaklanmış, okuma imkânları sınırlandırılmıştır. Bu dönemde belki de en az baskı, sayıları 18 milyon (Kurat 1993: 389) civarında olan Türk-Müslüman gruplara uygulanmıştır. Ancak Türkistan halkı Rusların sürekli istismalarına maruz kalmıştır. Ruslar, "hâkimiyetlerini medenî otoriteden ziyade, kalabalıkla ve zorbalıkla temin" ettiklerinden, "İngilizlerin ve Fransızların hilâfına olarak, müstemlekelerinde en ehemmiyetsiz, hattâ en pis işleri de kendileri" yapmışlardır. İngilizler "aşağı teknik hizmetlerde ve askerlikte yerlileri kullanırken,... Ruslar ... bilâkis kendileri kondüktör, kendileri çöpçü ve süpürüntücü, kendileri ve ancak kendileri asker, kendileri polis, kâtip ve kapıcıdır. Korktuğu şey, yerlilerin demiryolu memurluğunu, askerliği ve telgraf işlerini öğrenmesidir. Sanayi işlerinde yerlileri ancak fabrikalarda kara işçi olarak" kullanmışlardır (Togan 1947: 285-286).

"Kazan misyoneri" İlminski'nin çabaları ile Kazan Türkleri, Başkırtlar, Çuvaşlar ve diğerleri Ortodoks mezhebine geçmeye zorlanmış, geçene önemli ayrıcalıklar verilirken, geçmekten diretenlere ise baskılar uygulanmıştır. Rus maarif bakanı D. A. Tolstov'u da etkileyen İlminski, Rus dili ve Ortodoksluğun Müslümanlar arasında yayılması için resmî politikalar üretilmesine katkıda bulunmuştur (Hayit 1995: 166-167, Kurat 1993: 361). İlminski'den sonra öğrencisi olan ve Türkistan'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunan N. P. Ostroumov'da Türkistan'daki Türklerin dillerini ve kültürlerini yozlaştırmaya çalışmıştır. Kültürde "böl ve yönet" anlamına gelen bu davranış Rus resmî çevrelerce de kabul görmüş, Türkçe yerine "Sart" dili diye bir dil geliştirilmeye, Türk toplumuna da "Sart" milleti adı verilmeye çalışılmıştır. Türkçenin öz kelimelerinin az kullanılması, buna karşı Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıklı kullanılmasını öneren Ostroumov, Türk ve Taciklerden bir "Sart" kavmi oluşturmak istemiştir. Ostroumov 1887'den 1917'ye kadar *Türkistan Vilayeti Gazetesi*'nin başyazarlığını yapmıştır. Tüm gayretlerine rağmen Ostroumov'un amaçladığı şeyler gerçekleşmemiştir (Hayit 1995: 168-169). Kazan'da faaliyette olan "Merkez Tatar Dönmeleri Okulu"nun 1913'teki

ellinci yıl kutlamalarında, elli yıl içerisinde okula 900 kişinin kayıt yaptırdığı, bunlardan ise 400 kadarının öğretmenlik hakkını kazandığı açıklanmıştır (Yetişgin 2000: 59). Seton-Watson'a göre (1967: 671) elli yıllık çalışma için bu “etkileyici bir başarı” değildi.

Devlet'e (1999: 8-18) göre II. Katerina (1762-1796) döneminde Ufa'da bir Müslüman Ruhani Meclisin kurulması ve Müslümanlara yönelik daha serbest ortam sağlanması Türklerin dinî ve kültürel hayatlarında rahatlama sağlamıştır. Yirminci yüzyıla girerken Türklerin Rusya içerisindeki nüfusları 16 milyon kadardı ve birçok yönden kendi dillerini, dinlerini ve kültürlerini geliştirme imkânı bulmuşlardı. Kazan vilayeti dâhilinde her 310 erkek Müslüman'a bir cami düşmekteydi. Türk kültürünün korunmasında ve geliştirilmesinde Volga ve Kırım Tatarları ile Azeriler önemli roller oynamışlardı. 1881'de Müslümanların 16 bin mahalle mektebi ve 213 medresesi bulunuyordu. Aynı dönemde tüm Türklerin “dilde, fikirde, işte birlik” olmasını savunan İsmail Bey Gaspıralı hem eğitim ve hem de medya aracılığı ile dünya üzerindeki Türklerin kültürel birlikteliğini geliştirmeye çalışmıştır. 1883'te Rusya'da ilk Türk gazetesi *Tercüman*'ı çıkarmış ve bu gazete 1903'e kadar haftalık, 1903'ten 1912'ye kadar haftada birkaç defa ve 1912'den 1918'e kadar da günlük olarak 35 yıl yayın hayatına devam etmiştir.

Kırımlı İsmail Gaspıralı'nın modern eğitim metodu ile açtığı cedit okulları tüm Rusya içerisinde yayılmıştır. Asırlardır “kuzeyden Rus, doğudan Çin” baskı ve işgallerine maruz kalmış olan Türkistan Türklerinin “tam bir fetret döneminden sonra gelecek aydın günleri” özlediği bir dönemde Ceditçiler ortaya çıkmıştır. “Sosyal düzeni değiştirmekten öte toplumun manevî yaşamını ıslah etmeye, yenilemeye dikkat” eden Münevver Abdurresîthan, Sadrettin Aynî, Mahmudhoca Behbudî, Avdullah Avlani, Zeki Velidi Togan, Taşpolat Narbutabek, Abdurrauf Fitrat, Çolpan gibi Ceditçiler yirminci asrın başlarında Türkistan'da Cedit okulları açmış, gazete ve dergi yayınlamış, pozitif ilimlere dayalı ders kitapları neşretmişlerdir. Batıdan esinlenerek “millî kültür tefekkürünü yükseltmeye” çalışmışlardır. İsmail Gaspıralı bizzat 1893'te Taşkent, Buhara ve Semarkand'a giderek Usûl-i Cedit okulunun açılmasını sağlamıştır. Bir süre sonra resmî ve mutaassıb çevreler “yasa dışı ve dine aykırı” iddialar ile bu okullara karşı çıkmışlardır. Buna rağmen Ceditçilik Türkistan'da tutunmuş, Gaspıralı'nın çıkardığı *Tercüman* gazetesine üye sayısı artmıştır. Ceditçiler eğitim ile toplumun aydınlanacağına ve gelişeceğine inanmışlardır. “Onlar milletin yaşam koşullarının normale dönmesi için işgalci-feodal zulümden ve onların getirdiği ağır mecburiyetten arınmanın, manevî özgürlüğe kavuşmanın kaçınılmaz olduğunu idrak etmişlerdir. Onlar kendi eserlerinde yönetimin kanunsuzluk ve rüşvet, aşırı derecedeki vergi sistemi zulümkarlığını tenkit” etmişlerdir. “Yerel yönetim şeklinin seçim düzenine ve

Çar Rusyası'nın adaletsiz vergi siyasetine karşı seslerini duyurmuşlar, protesto" etmişlerdir. Dahası, Ceditçiler "medeni piyasaya mekanının içtimai-iktisadi koşullarını teşkil etmenin, İslâm'ı hurafelerden temizlemenin, tarihi kalkınmaya hız veren önemli şartlar olduğunu" savunmuşlardır (Curayeva 2002: 631-634). İsmail Gaspıralı'nın açtığı yolda ceditçiler sayesinde "Avrupai manada aydınlar yetişmekte; asırlar boyu hareketsiz kalmış Türk kavimleri yavaş yavaş canlanmakta ve siyasî hayata doğru adım atmaya hazırlanmakta idi... 'Cedit'çilik, Rusya Türklerinin uyanmasında ve millet olarak gelişmesinde başarılı rol oynamıştır" (Devlet 1999: 55).

II. Nikola döneminde azınlıklara karşı şüpheci bir yaklaşım izlenmiş, onlara karşı baskıcı bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Türkistan'da halk II. Nikola'yı "kanlı Nikola" olarak çağırmıştır (Eudin 1943: 44). "Dar-görüşlü, önyargılı" olması ve "gerçek Rus" saymadığı hiç kimseye itimat etmemesi azınlıklar arasında Çar'a karşı genel güceniklik doğurmuştur. Çarın itimat ettiği bakanlardan V. K. Plehve'yi 1902'de İçişleri Bakanlığına getirmesi durumun vahametini artırmıştır. Çünkü işçileri bakanı geniş yetkilere sahipti. Polis dışında eyaletlerin valileri, Ortodoks Dini dışındaki dinler, sansür kurumu, cezalandırma ve daha birçok işler işçileri bakanının yetkisindeydi. Plehve ise oldukça tutucu ve otokrazi yanlısı idi. İmparatorluk genelindeki tüm azınlıkların Ruslaştırılması politikasına ağırlık vermekteydi (Ascher 2004: 2-3).

Rusya Müslüman Türk toplumları Ruslaştırma çabaları, misyoner faaliyetleri yanında, ekonomik ve ticarî kısıtlamalara gitmiştir. Örneğin Kazan Türklerine ticaret şirketi kurmak ve Türkistan'da emlak almak yasağı uygulamıştır (Kurat 1993: 377). Rusların Türkistan halklarının özgün karakterine yönelik asimilasyon çalışmalarına tepkili olan dönemin araştırmacıları özellikle Türkmenler konusunda ilginç yaklaşımlar sergilemiştir. Bağımsız karakterleri ile ve kadınlarına saygı göstererek sosyal hayatta eşitlik tanımalarından dolayı Türkmenler övülmüş, onların bu özelliklerinin kaybının insanlık için bir kayıp olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, Türkmenlerin geleneksel yapılarının erozyonu ile meşhur Türkmen atlarının soyunun biteceği dile getirilmiştir. Ancak, yazara göre, tüm olumsuzluklara rağmen Rus idaresi Türkistan'da halkın yararına işler yapmaktadır (Skrine 1900: 566-567).

1905'te gerçekleşen Rus Devrimi ve 1906'da Rus parlamentosunun açılmasına yol açmış ve bu Türkler tarafından olumlu karşılanırsa da yeterince ve istenen faydayı sağlamamıştır. Bunda Türk topluluklarının uzun yıllar siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik baskı altında kalmalarının yol açtığı gerilik etkili olmuştur. Yine de ihtilal öncesi sadece iki dilli -Türkçe ve Rusça- *Tercüman* gazetesi çıkmakta iken, 1905 Ekiminden sonra Kazan, Bakü, Petersburg, Astrahan, Ufa ve Orenburg gibi şehirlerde Türkçe ve yerel Türkçe ağızlarında

gazeteler çıkmaya başlamıştır. Kazan, Türkler için bir kültür merkezi haline gelmiştir.

Siyasî örgütlenme ihtiyacını hisseden Rusya Türkleri Abdürreşid İbrahim'in 1895'te yazdığı *Çoban Yıldızı* adlı broşürü, Rusların yasaklamasına rağmen, yaygın olarak okumuştur. Eser, Rusya'nın Müslümanlara karşı kısıtlamalarına tepki göstermiş, 16 milyon kabul edilen resmî Müslüman nüfusunun gerçekte 40 milyon olduğunu iddia etmiştir. 1901'de Kazan'da Müslümanlar "Şakirtlik" teşkilatını kurmuşlar ve *Terakki* adlı yayın organına sahip olmuşlardır. Ayrıca Müslümanları Aydınlatma Teşkilatı adı altında örgütlenen Türkler, I. Duma'ya katılımda etkili rol oynamışlardır. Rus-Japon Savaşı sırasında gizli "Hürriyet" partisi kurulmuş ve aynı isimle bir yayın organı çıkarılmıştır (Devlet 1999: 88-89). İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Azerbaycanlı Alimerdan Topçubaşlar öncülüğünde 15 Ağustos 1905'te İdil-Ural sahasında Nijni-Novgorod'da ilk "Rusya Müslümanları Kongresi" gerçekleştirilmiştir. Kongrede alınan kararlarda Rusya Müslümanlarının Ruslarla aynı haklara sahip olmaları, kendilerini siyasî, içtimaî ve ilmî yönden geliştirmeleri, yayınlar yaparak çağdaş düşüncenin geliştirilmesini sağlamaları ve Rus Devleti ile uyumlu çalışmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur (Kurat 1993: 390).

10 Mayıs 1906'da açılan ilk Duma 524 delegeden meydana gelmiştir. Bunların 25'ini Türk vekiller oluşturmaktaydı. Asırlarca yoğun bir mutlakiyet rejimine hizmet etmiş, Rus halkı ve otokrasiye inanan bir Rus hükümeti Parlamento'nun önemini anlamada yetersiz kalmıştı. Parlamento içindeki partiler arasında anlaşmazlıklar mevcuttu. İlk Duma on hafta kadar sürmüştür. Hükümetle Duma arasında sorunlar yaşanmış, Çar II. Nikola yetkisini kullanarak parlamentoyu kapatmıştır.

Rusya'da ikinci Duma Şubat-Haziran 1907'de açılmıştır. Bu meclise 35 Türk-Müslüman vekil girme hakkını elde etmiştir. Üçüncü Duma'da 10'a düşen Türk temsilci sayısı dördüncüsünde 7'ye inmiştir (Devlet 1999: 90). Wheeler (1975: 188-201)'e göre, Çarlık Rusya'sı Türkistan'ı işgal ettiğinde hiçbir belirgin ve net siyasî amacı bulunmamaktaydı. İlminski ve Nalivkin gibi kimseler Orta Asya'yı "sosyal yardımlar, modern eğitim ve asimilasyon ile Büyük Rusya'ya bağlamayı amaçlamışlardı. Türkistan halkına yönelik herhangi bir politik önem vermemişlerdi. Sadece ikinci Duma'da dört temsilci Bozkırlar bölgesinden ve altı temsilci de Türkistan'dan katılmasına müsaade edilmişti. Ancak, aynı yıl içerisinde açılan üçüncü Duma'da bunlara da yer verilmemişti."

Rusya Türkleri 23 Ocak 1906'da Petersburg'da "İkinci Kongre"yi ve aynı yılın panayır günlerinde Nijni-Novgorod'da 16-21 Ağustos'ta "Üçüncü Kongre"yi gerçekleştirdiler. Bu kongrelerde Türk ve Müslümanların eğitime önem

vermesi, kültürel faaliyetlerle birlik ve beraberliklerinin geliştirilmesi ve bir siyasî parti kurulması düşüncesini ortaya koymuşlardır (Kurat 1993: 396).

1905 özgürlükçü hareketleri ile başlayan, birinci ve ikinci Dumalarla devam eden dönemde Rusya Türkleri kendi benliklerini, birlikteliklerini ve gelecekle-rini gündeme almayı başarmış olsalar da uzun vadede somut siyasî, ekonomi-k ve kültürel haklar elde etmede yetersiz kalmışlardır.

Sonuçlar

Rusya yirminci yüzyıla birçok avantajları yanında pek çok sorunları ile birlik-te girmiştir. Avantajları arasında geniş bir ülke, kalabalık bir nüfus, dünyanın en güçlü kara ordularından birisi, zengin bir imparatorluk mirası, yer üstü ve yer altı zenginlikleri ve gelişmiş bir Rus edebiyatı gelmekteydi. Sorunları ara-sında ise modernleşme sürecinde geri kalmışlık, teknik ve teknolojiye gerilik, durağan yönetim, kurumlarda yozlaşma, çok milletli ve dinli toplumun do-ğurduğu sorunlar, batıda doğan siyasî, ekonomik ve kültürel gelişmelerin etkisinde gelişen siyasî örgütlenmeler, emperyalist yarışın doğurduğu çatış-macı bir dış siyaset, geniş ülkenin savunma ve idare edilme yükü, sosyal yapının tarihten getirdiği farklılıklara dayalı dağınıklığı ve yönetimde yeterli ve yetenekli idarecilerin eksikliği gelmekteydi.

Çarlık Rusyasının yirminci asır başlarındaki avantajlarını kullanmada başarılı olduğu söylenemez. Ülkenin genişliğine yönelik dış tehditler Rusların güçlü askerî caydırıcılığı ile sınırlandırılmış olsa da Rusların izlediği dış politika dün-ya devletleri tarafından oldukça yakından, kuşkuyla ve tedirginlikle izlenmiş-tir. Bu kuşku ve tedirginliğin doğurduğu aşırı realist dış siyaset sürekli bir gerilim ortamı meydana getirmiştir. Rusların kalabalık nüfusu büyük bir ordu oluşturmada etkili olmuşsa da ekonomik kalkınmada ve üretimde aynı başa-ryı gösterememiştir. İşsizlik, kırsal kesimin genel nüfus içerisindeki yüksek oranı, topraksız çiftçilerin şikâyetleri ve toplumun tüm kesimleri arasında var olan gelecek kaygısı çarlık hükümetinin huzurunu bozmuş ve çarlık rejimini tartışılır hale getirmiştir. Yer altı ve yer üstü zenginliklerinin işletilmesi ve ülke kalkınmasında etkili kullanımı modern teknik ve teknolojinin yeterince geli-şmemiş olması, ulaşım zorlukları ve yeterli yetişmiş eleman eksikliği nedeniyle istenilen başarıyı göstermemiştir.

Son Rus çarları ve devlet adamlarının batıda doğarak tüm dünyayı etkisi altına alan yeni gelişmelerin bilincinde olarak politikalar ürettiklerini söyle-mek zordur. Bu gelişmelerin takip edilememesi toplum içerisinde farklı bek-lenti ve istekleri tatmin edemediği gibi tersine bu beklenti ve istekleri derinleş-tirmiştir. Rusya gelişmeleri takip ederek önemli aşamalar yapmak yerine geleneksel yönetiminden ısrarcı olmuş ve hatta Ruslaştırma politikalarına önem vermiştir.

Çarlık rejiminin yıkılmasında batıdan etkilenen ve değişim yanlısı örgütlerin ve siyasî oluşumların rolü büyük olmuştur. Yirminci asrın başlarındaki emperyalist aşırılıklar, yayılmacı istekler ve dış politika amaçları dünya üzerinde Rusya'yı da derinden etkileyen kutuplaşmalara yol açmıştır. Bunun sonucu doğan savaşlar Rusya'yı zayıflatmış, içeriden çarlık rejimine karşı olanların işini kolaylaştırmıştır. Sorunlarını çözemeyerek sürekli zayıflayan çarlık rejimi sosyalist düzenin gelmesine karşı koyamamıştır.

Yirminci asrın başlarında Rusların Türklere yönelik geleneksel politikaları devam etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devletinin bölünüp parçalanması, Türk toplumlarının da Rus idaresi altında asimile edilmesi veya en azından durağan yapılarının korunarak tehdit olmalarının önüne geçilmesi yoluna gidilmiştir. Başarılı bir emperyalist devlet olarak Rusya sıcak denizlere inme politikasını sürdürmüştür. Bu politikanın gerçekleşmesi için iki bölge -Yakın Doğu ve Orta Doğu- üzerinde yoğunlaşmıştır. Yakın Doğu'da sıcak denizlere giden yolu üzerindeki hâkim güç Osmanlı Türkleri idi. Orta Doğu'da ise Türkistan hanlıkları, İran ve Afganistan idi. Avrupa büyük devletlerinin Rus emperyalist ihtiraslarına karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemesi ve Osmanlı Devleti'nin zayıf da olsa askerî gücü ve aldığı tedbirlerle Rusya Yakın Doğu'dan sıcak denizlere inme politikalarını gerçekleştirememiştir. Ancak Karadeniz'e ve Kafkaslara sağlamca yerleşmiş, Balkanlar üzerinde nüfuz sahibi olmuştur.

Orta Doğu'da Türkistan, İran ve Afganistan üzerinden sıcak denizlere ulaşmak isteyen Rusya burada büyük devletlerden sadece İngilizleri karşısında bulmuştur. İngilizlerle giriştiği rekabet siyasî ve diplomatik alanda çetin geçmiş, ancak askerî olarak ciddi bir mücadele yaşanmamıştır. Buna rağmen Ruslar tüm Türkistan'ı işgal ederek, stratejik ve ekonomik öneme haiz olan yerleri ilhak etmişlerdir. Afganistan'ın İngiliz nüfuz bölgesinden kalmasını onaylamışlardır. İran ise 1907'de yapılan İngiliz-Rus Anlaşması ile üç bölgeye ayrılmıştır; güneyde İngiliz nüfuz bölgesi, kuzeyde Rus nüfuz bölgesi ve ortada tampon bölge.

Rusya'daki Türklere kendi kaynakları ile kültürel kalkınmaları için çalışmıştır. Gaspıralı İsmail Bey'in öncülüğünde başlayan ve Türklere kültürel gelişimini hedefleyen Ceditçilik harekâtı tüm Rusya'daki Türk toplumlarını etkilemiştir. Kazan Tatarlarının öncülüğünde ticaretle önemli başarılar elde ettikleri gibi İslâm dininin korunmasına da katkıda bulunmuşlardır. Ruslaştırma politikalarına karşı öz varlıklarını korumaya çalışmışlardır.

Rusya Türkleri Duma'nın açılması ile meşru yollardan siyasî kazanımlar peşine düşmüşlerdir. Kongreler düzenlemişler, birçok temsilcinin Duma'da yer almasını sağlamışlardır. Ancak, bu dönemde Rusya 1905 Rus-Japon Savaşı ve 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesine rağmen askerî gücü,

geniş imparatorluğun sağladığı faydalar, kalabalık nüfusu, teşkilatçı kadroları ve tarihî geçmişi sayesinde hâkim olduğu topraklar üzerinde hem çarlık hem de Bolşeviklik adı altında kendi politikalarını sürdürmeyi başarmıştır.

Kaynaklar

- Adams, Arthur E. (1965). "The Official-Conservatives: Pobedonostsev; Preserve the Autocratic System and Its Institutions". *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?* Boston: D. C. Heath and Company.
- _____ (1965). *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?* Dallas: D. C. Heath and Company.
- Armaoğlu, Fahir (1999). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ascher, Abraham (2004). *Revolution of 1905: A Short History*. California: Stanford University Press.
- Barton, James L. (1918). "The Ottoman Empire and the War". *Journal of Race Development* 9 (1): 1-15.
- Berlin, Sir Isaiah (1965). "The Populist' Moral Condemnation of Russia's Political and Social Systems". *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?* Boston: D. C. Heath and Company. 1-18.
- Calchas (1901), "Russia and Her Problem" *Fortnightly Review* 69 (414): 1031-1044.
- _____ (1901), "Russia and Her Problem" *Fortnightly Review* 70 (415): 124-138.
- Curayeva, Barınçay (2002). "İsmail Gaspıralı ve Türkistan Ceditçi Hareketi". *Türkler*. C. 18. Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Devlet, Nadir (1999). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi, 1905-1917*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Esler, Anthony (1992). *The Human Venture: A World History from Prehistory to the Present*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Eudin, Xenia Joukoff (1943). "Soviet National Minority Policies 1918-1912". *Slavonic and East European Review* 21 (2): 31-55.
- Faroqhi, Suraiya (2005). *Ottoman Empire and World Around It*. New York: I. B. Tauris & Company Ltd.
- Fulbrook, Mary (1990). *A Concise History of Germany*. London: Cambridge University Press.
- Futrell, M. (1979). "Dostoyevsky and Islam (and Chokan Valikhanov)". *Slavonic and East European Review* 57 (1): 16-31.
- Green, Barbara B. (1994). *Dynamics of Russian Politics: A Short History*. Greenwood Publishing Group.
- Halpern, A. J. (1954). "The Revolution of 1905: Tsarist Russia in Decline." *History Today* 4 (2): 102-107.

- Hayit, Baymirza (2004). *Milli Türkistan Hürriyet Dâvası*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- _____ (1995). *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Hobsbawm, E. J. (1962). *The Age of Revolution: Europe 1789-1848*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Jelavich, Barbara (1964). *A Century of Russian Foreign Policy, 1814-1914*. New York: J. B. Lippincott Company.
- Kohn, Hans (1957). *Basic History of Modern Russia*. New York: D. Van Nostrand Company.
- Kurat, Akdes Nimet (1993). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Merriman, John (1996). *A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present*. London: W. W. Norton and Company.
- Miller, Alexei (2004). *İmperial Rule*. Budapest: Central European University.
- Morrison, J. D. (1968). "Katkov and Pan Slavism". *Slavonic and East European Review* 46 (107) July: 422-441.
- Moynahan, Brian (1994). *The Russian Century*. New York: Random House.
- Neil, Thomas P. (1970). *Modern Europe: A Popular History*. New York: Doubleday & Company.
- Perrie, Maureen (Autumn 1977). "The Russian Peasantry in 1907-1908. *History Workshop* 4: 171-191.
- Pipes, Richard (1955). "Muslims of Soviet Central Asia: Trends and Prospects". *Middle East Journal* 9: 147-162.
- Polunov, Aleksander (2005). *Russia in the Nineteenth Century: Autocracy, Reform and Social Change, 1814-1914*. London: M. E. Sharpe Inc.
- Preobrazhenskii, Nikolai (2006). "Little-known Aspects of the Russian Revolution of 1905". *Critique: Journal of Social Theory* 34: 3, 293-314.
- Ralph, Julian (1898). "The Czar's People". *Harper's New Monthly Magazine* 97 (577): 2-24.
- Rudhart, Aleksander (1986). *20th Century Europe*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Sabol, Steven (2002). "Orta Asya'da Rus-İngiliz Rekabeti". *Türkler*. Çev. Nasuh Uslu C.18. Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Saray, Mehmet (2003). *The Russian, British, Chinese and Ottoman Rivalry in Turkestan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Seton-Watson, Hugh (1967). *The Russian Empire 1801-1917*. Oxford: Clarendon Press.

- Skrine, F. H. (1900). "Russia in Central Asia". *Journal of the Society of Arts*. 1 June: 566-568.
- Strakhovsky, Leonid I. (1965). "Stolypin: To Save the Crown Suppress Revolutionaries and Create Individual Peasant Landowners". *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?*. Boston: D. C. Heath and Company.
- "The Growth of Industrialism in Russia". *Speaker*. July 1902 *The Times*. 8 Mart 1882.
- Togan, Zeki Velidi (1947). *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Uçarol, Rifat (2000). *Siyasi Tarih, 1789-1999*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Ülken, Hilmi Ziya (1992). *Türkiye Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yay.
- Vucinich, Wayne S. (1955). "Russia and the Near and Middle East". *Current History* 28 (162): 80-88.
- Witte, Sergei (1965). *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?* Boston: D. C. Heath and Company.
- Wolf, John B. (1969). "Islam in the Soviet Union". *Current History* 56 (331): 161-165.
- Wheeler, Geoffrey (1975). "The Russian Presence in Central Asia". *Canadian Slavonic Papers* 17: 188-201.
- _____ (1966). *The Peoples of Soviet Central Asia*. Chester Springs: Dufour Editions.
- Yakubovskiy, A. (1992). *Altın Ordu ve Çöküşü*. Çev. Hasan Eren. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Yetişgin, Memet (2000). *The Times of London, Russian Expansion into Central Asia, 1850-1900*. Doktora Tezi. Lubbock: Texas Tech University.
- _____ (2007). "Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepler Üzerine Bazı Düşünceler". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16: 671-702.
- _____ (2004). "Russia's Ruthless Behaviors against the Turkmens During Russian Invasions in Central Asia". *Türk Dünyası Araştırmaları* 149: 223-240.

Russia at the Start of the Twentieth Century and the Russian Approach toward Turks

Memet Yetişgin *

Abstract: Tsarist Russia was one of the biggest states in the world at the start of the twentieth century. Its extremely centralist character, expansionist goals and modernization efforts were worthy of mention. The continuation of autocratic rule based on the ruling family's sacred and untouchable character, the assimilation of different nations in the service of Russianization, and the intention to convert all Russian subjects to the Orthodox religion were the major aims of official circles and the tsarist government. However, a large number of pro-change Russian peoples, on whom western revolutionists had had significant effects, were in search of a path different from that of the central government. While Russia was pursuing an expansionist big state mentality in international politics, internal separatist and revolutionist movements increasingly harassed it. Thus, Russia, which had established its rule over large territories, entered the twentieth century in a chaotic environment in which traditional institutions were quarrelling against a new order desired by revolutionist circles.

Traditional Russian manners towards the Turks continued at the start of the twentieth century. Russia maintained its policy of dividing and annexing strategically important regions of the Ottoman Empire. It tried at the same time to assimilate the Turks living within Russia and hinder their development on the road toward civilization, culture and enlightenment. Despite all difficulties, the Turks living within the Empire struggled for opportunities for cultural development and political rights.

Key Words: Russia, Europe, Turkish World, Ottoman Empire, Russians, Turks.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Science and Letter, Department of the History / KAHRAMANMARAŞ
memyet@yahoo.com

Отношение России и русских к туркам в начале XX века

Мемет Етишгин*

Резюме: Царская Россия была одной из самых крупных мировых держав в начале XX века. Необходимо обратить внимание на чрезмерную централизацию, экспансионистские устремления и усилия по модернизации общества. Абсолютизм, основанный на святости и неприкосновенности правителя, проводил политику ассимиляции различных национальностей. Главной целью официальных кругов и царского правительства была русификация населения и превращение православия в единую религию всех русских подданных. Однако под влиянием революционных процессов на Западе, уставшие от экономической, социальной и культурной отсталости России широкие массы были в поисках иного пути развития в отличие от централизованного правительства. Хотя с одной стороны, во внешней политике России наблюдаются экспансионистские устремления сильного государства, с другой стороны во внутренней политике она подверглась давлению усиливающихся сепаратистских и революционных кругов. Таким образом, Россия, господствующая на обширных территориях, вступила в двадцатый век в хаотической обстановке, в которой существовавшие традиционные институты враждовали с понятием нового порядка революционных кругов.

Традиционное отношение русских к туркам продолжалось и в начале двадцатого века. Россия, проводя политику разделения и аннексии стратегически важных территорий Османской империи, пыталась ассимилировать тюркское население, проживающее в пределах империи; ограничивая поддержку в развитии их культуры и просвещения пыталась замедлить их развитие. Несмотря на все трудности, турки, проживающие в империи, боролись за культурное развитие и свои политические права.

Ключевые Слова: Россия, Европа, тюркский мир, Османская империя, русские, турки.

* КСУ, факультет естествознания и литературы, кафедра истории, / Кахраманмараш memyet@yahoo.com